

Milas Kazası Vakıflarının İdarî ve Malî Durumları [Vakıf Kayıtlarına Göre / 1848-1885]*

*Administrative and Financial Status of Milas District Foundations
[According to Foundation Records / 1848-1885]*

Muhammed Yazıcı**, Erdoğan Keleş***, Özlem Karsandık Yazıcı****

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar/Corresponding author:

**Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
myazici@mu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3307-528X

***Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
ekeles@mu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7260-2815

****Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
ozlemyazici@mu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4403-5734

Başvuru/Submitted :

25 Temmuz 2022

Kabul/Accepted :

24 Ağustos 2022

DOI: 10.21021/osmed.1148480

Atıf/Citation:

Yazıcı, M; Keleş, E; Yazıcı, Ö. K. "Milas Kazası Vakıflarının İdarî ve Malî Durumları [Vakıf Kayıtlarına Göre / 1848-1885]". Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 15 (2022): 134-163.

Öz

Osmanlı Devleti'nde şehirlerin gelişip büyümesinde vakıfların önemli bir yeri vardır. Özellikle şehir merkezlerindeki kamu yararına kurulmuş binaların bakım, onarım ve temel ihtiyaçları vakıflar sayesinde karşılanmıştır. Bu bağlamda Milas kazası ve köylerinde insanlığın yararına olmak üzere pek çok vakıf eseri vücuda getirilmiştir. Firuz Paşa, Ahmed Gazi Bey ve İlyas Bey vakıfları geçmişi itibarıyla oldukça eski olup varlıklarını ve fonksiyonlarını 19. yüzyıla kadar sürdürmüştür. Yine 18. yüzyılda Milas ve civarında idarecilik yapmış olan Abdülaziz Ağa'nın kurduğu vakıflar şehrin güzelleşmesine önemli bir katkı yapmıştır. Bunların dışında farklı kişiler tarafından Milas ve köylerinde cami, mescid, zaviye, medrese, mektep, çeşme ve su kuyusu vakıfları kurulmuştur. Milas kasabası ve köylerinde 78 farklı ad ile 108 vakıf mevcuttur. Bu vakıfların 99 adedi erkekler tarafından 9 adedi ise kadınlar tarafından oluşturulmuştur. Vakıf kurucularının büyük çoğunluğunun kaza ve köy ileri gelenleri olduğu anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise insanların hayır işleme düşüncesiyle mülklerini vakıf haline getirmeleriyle ilgilidir. Yöneticileri ise genellikle vakıf kurucusunun soyundan gelenlerdir. Ancak az sayıdaki vakıfta mütevelli olarak imam, hafız veya müezzin gibi kimseler görev almıştır. Milas vakıfları genel olarak ekonomik açıdan iyi durumda olup, gelir-gider dengesini korumuşturlar. Dolayısıyla çalışmamızın konusu bu vakıfların 1848-1885 tarihleri arasındaki malî ve idarî yapılarının kontrolü sırasında oluşturulan defterler üzerinden durumlarını tespit etmek ve Milas kazasının vakıf kültüründeki yerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Osmanlı, Milas, Muhasebe, Teftiş.

Abstract

Wakfs have an important place in the development and growth of cities in the Ottoman State. Especially in city centers the maintenance, repair and basic needs of buildings for public benefit were met by means of wakf institutions. In this context, a number of wakf endowments which could support institutions that would benefit the community were established in kaza – or sub-district- of Milas and its villages. The wakfs of Firuz Pasha, Ahmed Gazi Bey and İlyas Bey are quite old in terms of history and continued their existence and functions until the 19th century. Again, in the 18th century, the wakfs established by Abdulaziz Aghas, who were administrators in and around Milas, made an important contribution to the amelioration and polishing of the city. Apart from these, mosques, masjids, zaviyes, madrasas, schools, drinking fountains and water well wakf endowments were established in Milas and its villages by different people. Total number 108 wakf institutions with 78 different names established in the town and villages of Milas. Of these wakfs, 99 wakfs were founded by men and nine wakfs founded by women. It is understood that the majority of the founders of the wakf were the notables of the district and village. The reason for this is that people turned their properties into wakfs with the thought of doing charity. Its rulers were usually descended from the founder of the wakfs. However, in a small number of wakfs, people such as imams, hafizes or muezzins served as trustees. In general, wakfs are in good economic condition and have maintained their income-expenditure balance. Therefore, the subject of our study is to determine the status of these wakfs through the record books (defters) created during the control of their financial and administrative structures between 1848 and 1885 and to reveal the place of Milas in the wakfs endowment culture.

Keywords: Wakf, Ottomans, Milas, Accounting, Inspection.

* Bu makale, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) tarafından 15/107 proje numarası ile desteklenmiş çalışmadan üretilmiştir.

Giriş

Türk tarihinin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında da önemli bir rol oynamış olan vakıflar dinî, hukukî ve sosyal bir müessesedir¹. Bir kişi mülkiyeti kendisine ait menkul ve gayrimenkul mallarının tamamını veya bir kısmını Allah'ın rızasını kazanmak için dinî ve sosyal amaçlarla tahsis edebilirdi. Bir kişinin malının tamamını veya bir kısmını herhangi bir mecburiyet veya zorlama olmaksızın vakıf haline getirmesi, insanlığa karşı ferdi bir sorumluluk hissi, vicdani bir hizmet duygusu, iyilik, şefkat, yardımlaşma ve dayanışma duygusu ile hareket etmesinin bir sonucu² olduğu gibi buna toplumun gereksinimlerinden hareketle “ihtiyaç varsa orada vakıf vardır” düşüncesiyle bakanlar da vardır³. Yani vakıf kurmak Allah'ın rızasını kazanma ve Resulullah'ın şefaatine nail olma düşüncesine dayanmaktadır. İnsanların “Allah'ın sana ihsanda bulunduğu gibi sen de ihsanda bulun” ayeti veya “Su nasıl ateşi söndürüyorsa sadaka da hataları öyle siler, süpürür” hadisi gereğince şahısların ahiretlerini düşünerek sevap kazanmak düşüncesiyle vakıf kurdukları anlaşılmaktadır⁴. Vakıfların kuruluşunda dinî bir motivasyonu içeren sevap kazanma ile insanlara yararlı bilgi sağlama, dinî bütün çocuklar yetiştirme ve sürekli bir hayırseverlik duygusu yatmaktadır. Dolayısıyla vakıf kurmak ahirette kurtuluşa ermenin bir aracı olarak görülmüştür. Bunun dışındaki bir diğer gerekçe ise mülkiyet haklarının korunmasıdır. Osmanlı Devleti'nde 1830'lı yıllara kadar devam eden müsadere usulü nedeniyle tam olarak mülkiyet hakkı var olmadığından şahıslar mülklerini vakıf yapmak suretiyle kendi aile fertlerinin ve insanların hizmetine sunmak amacıyla hareket etmişlerdi. Dolayısıyla insanlar mülkiyetine sahip oldukları mal veya arazilerini vakıf yapmak suretiyle bu uygulamanın dışında tutabilmişlerdi. Vakıf kurmaktaki üçüncü amaç ise toplum içerisinde prestij kazanmak ve saygınlık elde edebilmektir⁵.

Vakıflar, bir şehrin oluşumunda ve şekillenmesinde oldukça etkili olup, gelişiminde ve imarında önemli roller üstlenmiştir⁶. Dolayısıyla İslam kaynaklı vakıf sistemi Türkler tarafından sosyal hayatın her kademesine yayılmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti, vakıf işlerine son derece önem vererek toplumsal yararı ön planda tutan uygulamalara yönelmiştir. Toplum yararı düşüncesiyle kurulan vakıflar ile evlatlık vakıfları bu türdendir. Şahısların kurduğu vakıflarda toplum yararı amaçlanmışken, evlatlık vakıfları ise ailelerin vakıf kaynaklarından yararlanmasına dönük düzenlemelere konu olmuştur. Aile ve kamu vakıflarında kurucular için hayrın sürekliliği esas olduğundan vakfa devamlı gelir getiren kaynakların tahsisi önemlidir⁷.

Menteşe Beyliği'nin kurulduğu Muğla ve civarı ilk defa 1391 senesinde Yıldırım Beyazid devrinde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Muğla ve civarında Türk dönemine ait bilinen ilk yapı 1344 senesinde Mentşe Beyi İbrahim Bey tarafından yaptırılan Ulu Cami'dir. Bu yapı Muğla şehrinin gelişmesinde önemli bir merkez olmuştur. Bunun dışında 1493 yılında Hacı Muslihiddin tarafından yaptırılan cami, medrese, muallimhâne ve çeşme gibi yapılardan oluşan külliye ise şehir için ikinci bir merkez olmuştur. Zaman içerisinde yapılan cami ve mescitler Muğla şehrinde mahallelerin isimlerini oluşturmuştur⁸. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren cami ve mescitler etrafında kurulmuş olan mahallelerin 19. yüzyılda da varlıklarını sürdürdüklerini görmekteyiz. Vakıf kayıtları incelendiği zaman sancak dâhilindeki mahalle adlarının vakıfların izlerini taşıdığı tespit edilebilmektedir. Bu bağlamda olmak üzere 1530 yılında Milas merkezde biri Hıristiyan mahallesi olmak üzere

¹ Vakıfların toplum ve devlet hayatındaki yeri ile sosyo-ekonomik yönlerinin değerlendirmeleri için bkz. Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 42 (İstanbul 2012), s.475-479; Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf (Tarih)”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 42 (İstanbul 2012), s.479-486; Bahaeddin Yediyıldız, “Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları Ya Da Türk Hayrât Sistemi”, *Osmanlı (Toplum)*, V, (Ankara 1999), s.17-33; Murat Çizakça, *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları*, (İstanbul 2000), 23-24; Rifat Özdemir, *Osmanlı Vakıflarının Kurulması ve Yaşatılmasında Devlet Kurumlarının İşleyişi*, (Ankara 2005), 6-7; Tefik Güran, *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar, Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları*, (İstanbul 2006), 4; Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, (Sivas 1998), 27-52.

² Yediyıldız, “Osmanlılar Döneminde ...”, s.17.

³ Ahmet Köç, “19. Yüzyıl Sicillerine Göre Hacı Bayram-ı Veli Vakfı'nın Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, *VD*, 55 (2021): 142.

⁴ Eyüp Sabri Kala ve İdris Akarçesme, *Mihrişah Valide Sultan Vakfı*, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019), 20.

⁵ Çizakça, *a.g.e.*, s.23-24.

⁶ Bkz. Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, (Ankara: TTK, 2000); Mustafa Alkan, *Adana Vakıfları, İnsan, Vakıf ve Şehir*, (Ankara TTK, 2014).

⁷ Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Mentşe Livası Vakıfları (338 Numaralı Mufassal Evkâf Defteri H.970/M.1562)*, (Ankara: 2009), 12-13.

⁸ Ertan Gökmen, “XVIII. Yüzyılda Muğla'da Dinî ve Sosyal Yapılar”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (2012): 78-79.

12 mahalle kaydedilmiştir. Bu mahalleler şunlardır: Câmî'-i Ahmed Gazi, Beşkapu, Mescid-i Selahaddin, Hoca Firuz Paşa, Mescid-i Hacı Kasım, Hoca Bedreddin, Hacı Mukbil, Eyne Gazi, Çalçıl, Gümüşlük (nam-ı diğer Hisarardı), Kadî-i Siyah, Mahalle-i Gebran'dı⁹. Günümüzde Milas şehrinin bir parçası olan Peçin'de 1530 yılında altısı Müslim biri gayrimüslim olmak üzere 7 mahalle kaydedilmiştir. Bu mahalleler şunlardır: Câmî', Mescid-i Dirkemiş, Mescid-i Kızılca Hayreddin, Mescid-i Ahi Hüseyin Paşa, Mescid-i Ahmed Bey, Kepez, Mahalle-i Gebran-ı İnpınarı'ydı¹⁰. Görüldüğü gibi Milas mahallelerinin bazıları mensubu olduğu cami ve mescitlerin adını taşımaktadır. 1530 yılına ait muhasebe icmal defterine göre Mentеше Sancağı'nın geliri 5.858.796 akçedir ve bunun 484.660 akçelik kısmı vakıflara tahsis edilmiştir. İlgili deftere göre Mentеше sancağında 95 çiftlik, 1215 dükkân, 59 değirmen, 34 köy, 5 cemaat, 2 mezra ve 4 çeltik arki vakıf olarak kaydedilmiştir¹¹. Mentеше sancağı dahilindeki kazalar içerisinde vakıf gelirleri bakımından ilk sırada Peçin kazası gelmektedir.

Menteşe sancağı dahilindeki Muğla, Bodrum/Sralavos/Serulus, Milas/Mandalyat, Bozöyük/Eskihisar, Megri, Ağrıdos, Marmaris, Tavas ve Ula'da¹² bulunan vakıfların idarî ve malî hesapları 19. yüzyılın ikinci yarısında ortalama her yıl veya evkaf müdürlerinin değişimi sırasında kontrole tabi tutulmuştur. Esasında bu durum 19. yüzyılın ilk çeyreğindeki merkezileşme eğilimlerinin bir sonucu olarak, vakıfların idaresinin Darphâne-i Âmireden alınarak Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti adıyla müstakil bir nezâretin kurulmasıyla ilintiliydi¹³. Dolayısıyla bu çalışmada Mentеше sancağı dahilinde Milas kazasındaki vakıfların 1848-1885 yılları arasını kapsayacak surette nerede oldukları (Bkz. Grafik 2), hangi amaçla kuruldukları (Bkz. Grafik 1), mütevellileri, idarecileri, görevlileri ile gelir ve giderlerine dair bilgiler ise bu kontrol defterleri üzerinden değerlendirilmiştir. Çalışmada kaynak olarak Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde, Evkaf Kalemi, Evkaf Defterleri (EV. d.) kataloğunda yer alan ve belirttiğimiz tarih aralığında yer alan 18 adet defter kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışmamıza konu olan Mentеше sancağındaki vakıflara dair ilk teftiş, 13 Mart 1848-12 Ocak 1849 tarihleri arasını kapsamakta olup, Mentеше Sancağı Evkaf Müdürü Elhac Nuri Efendi ve kadılık vasıtasıyla yapılmış olup 8 Ocak 1849'da bitirilmiştir¹⁴. Yine Mart 1852 tarihinde bitirilmiş olan bir diğer teftişte vakıf mütevellileri ile ehl-i mürtezika yani şartname gereğince vakıftan yararlanan veya maaş alanların huzurunda icra edilmiştir¹⁵. Haziran 1860-Temmuz 1861 tarihine ait vakıf hesapları ise vakıf müdürünün değişimi sırasında incelenmiştir. Buna göre 3 Ağustos 1861'de biten incelemelerde sabık Müdür Ahmet Refet Efendi vakıflara ait tüm hesapları yeni tayin edilen Müdür Mehmed Arif Efendi'ye devretmiştir. Buna göre Ahmet Refet Efendi kendi döneminde ferağ, intikal, muhasebat, kâtip maaşı ve diğer masraflardan 45.371 kuruş tahsil etmesi gerekirdi. Tahsili gerekli bu paranın 30.867 kuruşu kendi dönemindeki hesaplardan, 12.800 kuruş ise selefi Ahmet Şükrü Efendi döneminden devren kalmıştı. Ayrıca 339 kuruş hazineden yazılacak 113 kıta temessük bedeli olarak hesaplara ilave edilmişti. Evkaf Müdürü Ahmet Refet Efendi, toplamda 44.006 kuruşu yeni göreve başlayan Evkaf Müdürü Mehmet Arif Efendi'ye teslim ederek görevini devretmiştir¹⁶. Yine defterlerde geçen bir başka kayda göre 1864-1865 senesi hesapları incelenmiş ve Evkaf Müdürü Mustafa Bey tarafından 5970 kuruş 7 para ferağ ve intikal bedeli olarak yansıtılmıştır. Bu paradan 976 kuruş 9 para kanun gereğince düşülerek 4993 kuruş 38 para nakit olarak evkaf hazinesine aktarılmıştır. Hesaplar Mentеше mutasarrıfı, naip, müftü, evkaf müdürü, evkaf kâtibi, muhasebeci, tahrirat müdürü ve dört azanın huzurunda kayda alınmıştır¹⁷. Vakıfların hesapları ve teftişleriyle ilgili son kayıt ise Ağustos 1872 tarihini taşıyor. Buna göre Mentеше Sancağı Evkaf Müdürü Esseyid Mehmet Efendi, Aralık 1868'den Ekim 1871 tarihine kadar

⁹ 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), (Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995), 517.

¹⁰ 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, s.48.

¹¹ 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, s.49-56.

¹² Mentеше Sancağı'na bağlı kazaların sınırları zaman içinde değişiklik göstermiştir. Geçmişte kaza ve nahiye merkezi olan Saruluz/Serulus, Tarahya, Ağrıdos, Üzümlü, Döğer, Eşen, Kerme, Mandalyat, Karaova, Yerkesiği, Bozöyük ve Eskihisar bunlar arasındadır. Mandalyat kazası bugün Selimiye adıyla Milas'a bağlıdır. Mübahat S. Kütükoğlu, *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, (Ankara: TTK, 2010), 13-16; Bu nedenle çalışmamızda Mandalyat vakıfları Milas vakıfları içinde değerlendirilmiştir.

¹³ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, (Eren: İstanbul, 1993), 146.

¹⁴ Devlet Arşivliği Başkanlığı, *Osmanlı Arşivi, (BOA.), Evkaf Defteri (EV. d.)*. 13336, s.2.

¹⁵ BOA. EV. d. 14003, s.2.

¹⁶ BOA. EV. d. 17121, s.4.

¹⁷ BOA. EV. d. 18801, s.15.

geçen süreçteki 34 ayda maaş ve harçlardan 30.395 kuruş 27 para tahsil etmiştir. Elde edilen vakıf gelirlerinden gerekli maaş ve ödemeleri yaptıktan sonra kalan 19.209 kuruş 8 parayı hazineye intikal ettirmiştir¹⁸.

Defterler üzerinde yaptığımız incelemede zaman zaman aynı isimle anılan aynı kazada ancak farklı köy ve mahallelerde bulunan vakıflara rastlanmıştır. Vakıfların isimlerinin farklı yazılması, o vakıfların aynı vakıf mı yoksa farklı vakıf mı olduğunun tespitinde zorluk yaşanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle vakıf listesi verilirken farklı yazımlar birlikte verilmiştir. Bu durumdaki vakıflar tek bir vakıf gibi gösterilmiştir. Yine Elhac Abdurrahman, Elhac/Hacı Mehmed, Ömer Ağa, Elhac Abdülaziz Ağa veya Abdülaziz adıyla Milas'ta mevcut olan ama tek bir vakıf olduğu anlaşılanlar birlikte yazılmıştır. Elhac Mehmed Efendi, Hacı Mehmed Efendi ve Hacı Mehmed Ağa vakfı veya Arbazlı, Arbazlıoğlu, Arbazlıoğlu ve Arbazlıoğlu İsmail adıyla yazılan vakıflar da tek bir vakıf olduğundan aynı şekilde birlikte verilmiştir. Bu vakıflar genel itibarıyla cami, mescid, mektep, medrese, zaviye / türbe, imaret, misafirhane / oda, çeşme / su yolu / su kuyusu / sarnıç / şadırvan ve kahvehane gibi sosyal hayatın pek çok farklı kesimine hitap etmektedir.

1. Cami Vakıfları

Vakıfların muhasebe kayıtları yazılırken bazı vakıfların ne amaçla kullanıldığı yazılmadan doğrudan vakfın adı ve malî kaydı not edilmiştir. Bu vakıflar cami, mescid, medrese, zaviye ve imaret gibi birden fazla yapı veya kurum için vakfedilmiştir. Bu nedenle vakfın hangi bina veya kurum adına tasarruf edildiği belirtilmeden genel bir ifadeyle vakıf olarak not edilmiştir. Mesela Milas kazası dahilinde bulunan Ahmed Gazi Bey Vakfı birden fazla bina ve kuruma gelir sağlamak üzere vakfedilmiştir. En önemlisi bu vakfa bağlı olan Ulu Cami¹⁹, Cami-i Kebir veya Ahmed Gazi Cami'dir. Milas Ulu Cami veya Ahmed Gazi Cami, 1378 senesinde Emîr Ahmed Gazi Bey tarafından inşa edilmiştir. Milas'ın en büyük camisidir²⁰. Ahmed Gazi, Menteşeoğulları beylerinden olup, babası ve kardeşinin ölümü sonrası beyliğin Milas ve Peçin koluna hakim olmuştur. 1391 senesinde ölen Ahmed Gazi, Peçin'deki türbesine defnedilmiştir²¹. Bu sebeple Milas ve Peçin'de Ahmed Gazi adına yapılmış dinî ve sosyal mekânlar olup bunların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla da pek çok akârata sahip vakıflar kurulmuştur. Ahmed Gazi Camii Vakfı 19. yüzyılda faaliyettedir. 7 Ekim 1823 tarihli bir kayıta Ahmed Gazi Vakfı'nın hisseleri belirtilmiş ve 27.832 akçelik hisse bildirilmiştir. Eylül 1827'de Peçin nahiyesinin Bozcaöyük köyüne bağlı Doğan ve Damlıöyük çiftlikleri ile Peçin ovasındaki üç dönüm tarlanın Ahmed Gazi eserleri ve Milas'taki Ahmed Gazi Camii vakıflarına ait olduğu ifade edilmiştir. Bu çiftlikler ve diğer vakıf gelirlerinin 16.755 kuruş olduğu ve bunlara kimsenin müdahale etmemesi Milas naibine bildirilmiştir. 1855-1856 yılı için Ahmed Gazi Camii görevlilerine verilen toplam para 3349 kuruştur²². 1866 senesi vakıf kaydında Ahmed Gazi Bey Vakfı'nın varidatı 104 kuruş olarak gösterilmiştir²³. Yine bu kayıta Milas kazasına bağlı Kızılcık köyde Cami-i Kebir Vakfı adıyla bir vakıf mevcuttur. Cami-i Kebir'in ise Ahmed Gazi Cami olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Kızılcık karyedeki bu vakfın varidatı 54 kuruştur²⁴. Aynı şekilde 1867 senesi muhasebe kaydında da Cami-i Kebir Vakfı'nın gelirinin 217 kuruş 20 para olduğu belirtilmiştir²⁵. Bu vakfın 1872 tarihli kaydında 10 kuruşun hazineye ödendiği ifade edilmiştir²⁶.

Milas kazasının Türbe köyünde Elhac Mehmed Efendi, Hacı Mehmed Efendi veya Hacı Mehmed Ağa şeklinde farklı isimlerle telaffuz edilen cami vakfı vardı. Bu vakıfla ilgili ilk kayıt 1848 tarihli olup, H. 1263 / M. 1846-1847 tarihine ait vakıf hesap cetvelinde 52 kuruş muharrir maaşı ve 13 kuruş ise muhasebe harcı alındığı not edilmiştir²⁷. Vakfın 1851 tarihli muhasebe kaydına göre imam ve mütevellisi İbrahim Efendiydi. Camiye gelir sağlaması için zeytin ağaçları ve arazi gelirleri vakfedilmiştir. Vakfın zeytin ağacı ve

¹⁸ BOA. EV. d. 20982.

¹⁹ BOA. EV. d. 19937.

²⁰ Semavi Eyice, "Ahmed Gazi Camii", TDV İslâm Ansiklopedisi, II (İstanbul 1989), s.68-69; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği, 13-15 inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkikler*, Çev. O.Ş. Gökyay, (Ankara: TTK, 1986), 118; Zekai Eroğlu, *Muğla Tarihi*, (Muğla: Muğla Belediyesi Kültür Yayınları, 2011), 187.

²¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Menteşeoğulları", İslâm Ansiklopedisi, 7 (İstanbul 1993), s.728.

²² Nuri Adıyke, *XIX. Yüzyılda Milas Kazası*, İzmir, 1994, 73-74.

²³ BOA. EV. d. 19937.

²⁴ BOA. EV. d. 19937.

²⁵ BOA. EV. d. 20126.

²⁶ BOA. EV. d. 20982, s.2.

²⁷ BOA. EV. d. 13336, s.2.

zeytinyağından 175 kuruş, arazilerden ise 200 kuruş olmak üzere yıllık geliri 375 kuruştur. Vakfın giderleri ise caminin tamir masrafı, hasır bedeli, kandil parası, kâtip ücreti ve harçlar olmak üzere 270 kuruş olup, yıllık geliri 105 kuruş fazla vermişti. Vakfın artan yıllık geliri mütevellie teslim edilmişti²⁸. Vakfın 1861 tarihli kaydına göre 20 kuruş maaş ve harç bedeli ödenmiştir²⁹. Vakfın 1878-1879 tarihli kaydında mütevellisi Recep Efendi'dir. Vakfın geliri 303,5 kuruş giderleri ise 273,5 kuruştur. Gelirleri arasında Eyne Gazi ve Kafaca köylerindeki tarla ile Koplucu'daki zeytin hasılatı yer almıştır. Giderleri ise hatip ve imamet ücretleri, zeytinyağı³⁰, hasır ve süpürge bedeli ile maaş ve harçlardan ibaretti. Kalan 30 kuruş ise mütevellie teslim edilmiştir³¹.

Milas kazasında müteveffa Hacı Abdurrahman Ağa ve Hacı Mehmed Ağa ile Mandalyat'ta Ömer Ağa, Abdülaziz Ağa ve Elhac Abdülaziz Ağa tarafından yapılan vakfın mütevellisi vakıf şartnamesine göre ekber-i erşed-i evladdan Abdülaziz Ağa'dır. Ancak Mart 1851 tarihli kayıta Abdülaziz Ağa müteveffa olduğundan vakıf hesapları müfettiş ve mahkeme vasıtasıyla görülmüştür³². Bu vakıflar genel olarak Abdülaziz Ağa vakfi diye bilinir. Bu vakıflar ise Milas ve Mandalyat dahilindeki Belen Camii³³, Ağa Camii³⁴, imaret³⁵, Ulu Camii (Ahmed Gazi Bey Cami), Tekfuranbarı Camii, Derince Cami, Ahmed Gazi Bey mektebi ve medresesi ile Hacı Mehmed Said Ağa imaretleri ile pek çok cami, mescid ve çeşmenin hizmet ve masrafları için vücuda getirilmiştir. Dolayısıyla Abdülaziz Ağa vakfi kuruluşu itibariyle pek çok kurum ve binayı ihya etmek amacıyla teşkil edilmiştir. Ailenin reisi olan Abdülaziz Ağa'ya nispetle oğulları ve daha sonra ailenin adını devam ettiren torunları Milas-Menteşe bölgesinde Abdülaziz Ağa oğulları, Milaslızâdeler veya Abdülaziz Ağazâdeler diye anılmıştır³⁶. Abdülaziz Ağa hakkındaki bir vakfiyede Peçin kazasının Milas kasabasında Ahmed Çavuş Mahallesi sakinlerinden Abdullah oğlu Abdülaziz Ağa ibaresiyle hem ailesi hem de fahrü'l-âyân ifadesiyle idarî görevi hakkında bilgi mevcuttur³⁷. Abdülaziz Ağa'nın I. Mahmud döneminde yaşadığı bilinmektedir ve üç oğlu vardır. Oğulları Hacı Mehmed Said Ağa, Abdullah Efendi ve Ömer Efendi'dir. Kendisinden sonra ailenin başına büyük oğlu Hacı Mehmed Said Ağa geçti. Hacı Mehmed Said Ağa'nın 1764-1765 senesinde hayatta olduğu bilinmektedir. Hacı Mehmed Said Ağa'dan sonra yerine oğlu Seyyid Abdurrahman Ağa geçmiş ve 1782'de ölmüştür. Onun ölümünden sonra ailenin başına kardeşi Seyyid Abdülaziz Ağa geçti. Seyyid Abdülaziz Ağa'nın 1788'de ölümü sonrası yerine Hacı Mehmed Said Ağa'nın diğer oğlu Abdülfettah Efendi'nin oğlu yani torunu Seyyid Ömer Ağa geçti. Seyyid Ömer Ağa da 1813 senesinde vefat etti ve yerine oğlu Abdülfettah Ağa geçti. Ancak ailenin soyu ve idare ile ilgili bilgiler Abdülfettah Ağa'nın 1813'de idarî görevleri devralmasından sonra 1860 senesine kadar kesintiye uğramıştır. 1860 tarihli bir kayıta Abdülaziz Ağa³⁸ evlatlarından Seyyid Mehmed

²⁸ BOA. EV. d. 14003, s.2.

²⁹ BOA. EV. d. 17121, s.3.

³⁰ Vakıf kayıtlarının tamamında revgan-ı zeyt ifadesi geçmektedir. Osmanlı Devleti'nde iç mekânlar kandil ve şamdan ile zeytinyağından elde edilen mum (şem) vasıtasıyla aydınlatılmaktaydı. Dolayısıyla revgan-ı zeyt / zeytinyağı ifadesinden cami, mescid, zaviye, türbe ve medrese gibi mekânların aydınlatması için kullanılan kandil yağı/mumu maddesi anlaşılmalıdır. Raphaela Lewis, *Osmanlıda Gündelik Yaşam*, Çev. Adile Runa Orhunsoy, (Ankara 2009): 72; Ayrıca vakıf kayıtlarında cami, medrese, mescid ve mektep gibi mekânların aydınlatılmasında kandil ve şamdan ile revgan-ı zeyt / zeytinyağından elde edilen mumla birlikte şem-i 'asel denilen balmumu kullanılırdı. Öyle ki şem-i 'asel sadece mekânların değil askeri gemilerin aydınlatılmasında da tercih edilmiştir. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, (Ankara: TTK, 2003), 136.

³¹ BOA. EV. d. 16782, s.90.

³² BOA. EV. d. 14003, s.4.

³³ Hacı Mehmed Said Ağa vakıflarından olan Belen Camii, Hisarbaşı Mahallesi'nde olup Hoca Mukbil tarafından kiliseden çevrilmiştir. İnşa tarihi bilinmese de 1751 tarihli bir vakfiyede 200 yıldır tamir görmediği ifadesi yer almakta olup bu tarihten önce cami olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Said Nohut, "Vakfiyeleri Işığında Milaslı Abdülaziz Ağa Ailesi", (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2014), 36; Bu cami aynı zamanda Hoca Mukbil Camii diye bilinir. Adıyeke, *a.g.e.*, s.76; Milas şehir merkezindeki Hoca Mukbil Camii vakfına gelir getirmesi için araziler tahsis edilmiştir. 1530 senesinde 1875 akçe, 1562 ve 1583 tarihli defterlerde ise 1825 akçelik geliri vardır. Yiğit, *a.g.e.*, s.66.

³⁴ Hasır Camii denilen Ağa Camii, Abdülaziz Ağa tarafından 1737 senesinde veya biraz önce yaptırılmıştır. Ayrıca yanında bir de medresesi vardı. Nohut, *a.g.t.*, s.32; Adıyeke, *a.g.e.*, s.77.

³⁵ Abdülaziz Ağa tarafından ihya edilmiş imarete Tekfuranbarı çiftliği vakfedilmiştir. Nohut, *a.g.t.*, s.85.

³⁶ Bircan Kaymakçı, "Menteşe Sancağı'nın Taşralı Yöneticileri: Ayân Aileleri Çavuşzâdeler-Milaslızâdeler", (Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2010), 53.

³⁷ Bu vakıf kayıtları için bkz. Nohut, *a.g.t.*, s.133-144.

³⁸ Bir vakıf kaydında Abdülaziz Ağalar Vakfı'nın vakfiyeler gereğince mütevellisi olan Abdülaziz Ağa'nın Mart 1851 tarihli kayıta ölü olduğu bu sebeple vakıf hesaplarının müfettiş efendi ve mahkeme vasıtasıyla görüldüğü ifadesi yer almıştır. BOA. EV. d. 14003, s.4.

Efendi ismi tespit edilmiştir. Onun oğlu Seyyid Ömer Efendi'nin bu tarihlerde öldüğü anlaşılmaktadır. Seyyid Ömer Efendi'nin ise Penbe Hanım ve küçük yaşta olduğu bilinen Mehmed Said Bey adında iki çocuğu vardır³⁹. Bizim incelediğimiz evkaf kayıtlarında Mehmed Said Bey'in çeşitli aile vakıflarında mütevellî/mutasarrıf olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır⁴⁰. Abdülaziz Ağa vakıflarıyla ilgili ilk kayıt 1848 tarihli olup, H. 1263 / M. 1846-1847 tarihine ait vakıf hesap cetvelinde 1600 kuruş muharrir maaşı ve 400 kuruş ise muhasebe harcı alındığı not edilmiştir. Vakıf kaydı şöyledir: “*Harç-ı muhasebe-i vakf-ı şerif-i Elhac Abdurrahman ve Elhac Mehmed ve Ömer ve Abdülaziz Ağalar der-kaza-i Milas*”⁴¹. Bu ifadeden Abdülaziz Ağalara ait vakıfların bir vakıf gibi birlikte hesaplarının görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu vakıfların 1851 tarihli gelirleri 19157 kuruştur. Vakfa gelir sağlaması amacıyla Milas ve Mandalyat'ta dükkân, menzil, han, hamam, asiyâb / değirmen, mağaza, bahçe ve zeytinlik⁴² gelirleri vakfedilmiştir. Elde edilen gelirin 14182 kuruşu ise camilerin çeşitli masraflarına harcanmıştır. Bu masraflar arasında Milas ve Mandalyat camilerindeki görevlilerin ücretleri, camilerde aydınlatma için kullanılan mum, kandil ve zeytinyağı bahası, Kur'an okuyan hafızların ücreti, Milas ve Mandalyat'ta harap olan çeşmenin su yollarının tamiri, Mandalyat Camii'in tamiri, Belen Camii'in ve odalarının kiremitlerinin aktarılmasına ve ustalara verilen ücretler, Ağa Camii'in damına tonoz ve keran (kalın tavan direği) bedeli, Ağa Cami ve Ulu Camii medreseleri ile Tekfuranbarı Camii'in tamiri, Milas kazasındaki hamam ve tahta köprünün tamiri, kireç ve kum masrafları, amele ve kâtip ücretleri ile maaş-harç bedeli sayılmıştır. Vakfın gelirleri masrafların oldukça üzerinde olup 4975 kuruş fazlası mevcuttur. Bu para vakfın mütevellisi müteveffa olduğu için kadı efendiye devredilmiştir⁴³. Abdülaziz Ağa vakfının 1861 senesine ait muhasebe kaydına göre 4296 kuruş maaş ve 1074 kuruş ise harç bedeli olmak üzere 5370 kuruş harcama yapılmıştır⁴⁴. Yine 1868 tarihli kayıta bu vakfın gelirinin 1312 kuruş 20 para giderinin ise 594 kuruş 10 kuruş olduğu yazılmıştır⁴⁵. Abdülaziz Ağa Vakfı'nın 1872 tarihli kaydına göre geliri 6312 kuruş 30 paradır⁴⁶. Abdülaziz Ağa Vakfı'nın 1876-1877 senelerini içeren muhasebe kaydında mutasarrıfı olarak Mehmed Said Bey yazılmıştır. Vakfın gelirleri Milas'taki Belen Camii, medrese ve mektebi, Derince köyü camii, mektep ve çeşmesi, Tekfuranbarı Camii, Ahmed Gazi Bey Camii avlusundaki mektep ve medresesi için sarf olunmuştur. Vakfın Milas ve köylerinde icara verilmiş menzil, asiyâb, bahçe, hamam, çiftlik, kışlak vb. mal ve mülklerinden senelik geliri 19201 kuruş 20 paradır. Ancak vakıfta tevliyet, kâtip, cibayet, hatip, imam, müezzin, kayyım/kayyum, müderris, duagu (dua okuyan), 'aşr-hân (ezbere aşır okuyan kimse), muallim ve mukabele hafızı olarak görev yapanlar ile şem-i 'asel, zeytinyağı, kandil, şamdan, hasır, süpürge, sadeyağ ve pirinç bedeli ile mülklerin tamir masraflarına ise 26048 kuruş 20 para sarf edilmiştir. Ancak vakfın gelirleri giderlerini karşılamadığından 1447 kuruş sonraki senenin hesabına borç yazılmıştır⁴⁷. Abdülaziz Ağa Vakfı'nın 1878-1879 tarihli kaydında mütevellisi yine Mehmed Said Bey'dir. Vakfın senelik geliri 22632,5 kuruştur. Gelirleri arasında önceki seneden artan para, çeşitli mülk gelirleri, asiyâb icarı, hamam, bahçe, çiftlik ve kışlak kiralari yer almıştır. Vakfın gideri ise 21232,5 kuruştur. Giderleri arasında tevliyet, kitabet, cibayet, hatip, imam, müezzin, kayyum, müderris, duagu, sıbyan muallimi ve Ramazan hafızları ücretleri, zeytinyağı ve şem-i 'asel bedelleri, camilerin ve mekteplerin tamiratları ile emlak vergileri yer almaktadır. Kalan para 1400 kuruş olup önceki senenin borcuna karşılık ödenmiştir⁴⁸. Abdülaziz Ağa Vakfı'nın 1883-1884 tarihli kaydında mütevellisi halen Mehmed Said Bey'dir. Vakfın cami, medrese, mektep, imaret ve bi'r-i mâ' (su kuyusu) giderlerine tahsis edildiği notu düşülmüştür. Senelik geliri bir önceki kayda göre oldukça yüksek olup 37071 kuruşa ulaşmıştır. Gelir kalemleri arasında önceki seneden devreden fazlalık para, bahçe, tarla, çiftlik, kışlak, hamam icarları ile diğer müsakkafatlar gösterilmiştir. Buna karşılık

³⁹ Nohut, *a.g.t.*, s.29-80; Milaslı Abdülaziz Ağa ve ailesinin soy ağacı bu çalışmanın 166-167. sayfasındadır.

⁴⁰ 1860 senesinde yaşının küçük olması nedeniyle vakıf mütevelliliği kendisine değil ablası Penbe Hanım'a verilmiştir. 1881 senesinde ise Mehmed Said Efendi'nin Evkaf Nezaretine mütevellilik için başvurduğu anlaşılmaktadır. Nohut, *a.g.t.*, s.77-80; Ancak bizim tespit ettiğimiz belgede Mehmed Said Bey, 1876-77 senesinde mütevellî olarak Elhac Abdülaziz Ağa, Mehmed Said Ağa ve Koca Ömer Ağa vakfı kayıtlarında mutasarrıf olarak görülmektedir. *BOA. EV. d. 18971*, s.18-20.

⁴¹ *BOA. EV. d. 13336*, s.2.

⁴² Abdülaziz Ağa vakıflarına tahsis edilen mülk ve akâratlara dair bkz. Said Nohut, “Vakfiyeleri Işığında Milaslı Abdülaziz Ağa Ailesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2014).

⁴³ *BOA. EV. d. 14003*, s.4.

⁴⁴ *BOA. EV. d. 17121*, s.3.

⁴⁵ *BOA. EV. d. 20685*.

⁴⁶ *BOA. EV. d. 20982*, s.2.

⁴⁷ *BOA. EV. d. 18971*, s.18.

⁴⁸ *BOA. EV. d. 16782*, s.91.

senelik gideri 36856,5 kuruştur. Giderleri arasında tevliyet, kâtip, cibayet, hatip, imam, müezzin, kayyum, duagu, ‘aşr-hân, muallim ve hafız ücretleri; şem-i ‘asel ve zeytinyağı bedeli; medrese, Belen cami, derslane, mağaza, ahır ve hamam tamiri masrafları; imarete erzak bedeli, tarla açma bedeli, hasır ve süpürge bedeli, emlak vergileri, maaş ve harçlar yer almıştır. Vakfın hesaplarından kalan 215,5 kuruş ise mütevelliyeye teslim edilirken, vakfın bir önceki kayıtlara göre borçlarını kapattığı ve gelirinin fazla verdiği görülmektedir⁴⁹. Abdülaziz Ağa Vakfı’nın 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi yine Mehmed [Said] Bey’dir. Vakfın senelik geliri 41386 kuruşa yükselmiştir. Gelirlerinin kaynağı bahçe, çiftlik, kışlak ve hamam icarlarından ibarettir. Gelirlerine karşılık giderleri de artmış ve 40582 kuruş olarak gerçekleşmiştir. Gider kalemleri arasında tevliyet, kâtip, cibayet, hatip, imam, müezzin, kayyum, duagu, ‘aşr-hân, muallim, müderris ve hafız ücretleri; şem-i ‘asel ve zeytinyağı bedeli; medrese, Belen Camii, derslane ve hamam tamiri masrafları; imarete erzak bedeli, hasır ve süpürge bedeli, emlak vergileri, maaş ve harçlar yer almıştır. Gelir gider dengesinde vakfın 804 kuruş fazla verdiği görülmektedir. Artan para teamüllere göre mütevellisine teslim edilmiştir⁵⁰.

Milas’taki bir diğer cami ve vakfı Hoca Muslihiddin Camii’dir. Hakkında çok fazla bilgi bulunmayan caminin halk arasında mescid olarak bilindiği ifade edilmiştir. Ancak 16. yüzyılda caminin 3000 akçelik vakıf geliri vardır. 25 Ağustos 1852 tarihli vakıf kaydında ise hitabet tevcihi mevcuttur⁵¹. Fakat 1851 tarihli bir kayıta Milas kazasının Hacı İlyas Mahallesi’nde Muslihiddin Efendi Camii Vakfı’nın mevcut olduğu notu düşülmüştür⁵². Bu vakıfla ilgili ilk kayıt 1849 tarihli olup, H. 1263 / M. 1846-1847 tarihine ait vakıf hesap cetvelinde 112 kuruş muharrir maaşı ve 28 kuruş ise muhasebe harcı alındığı not edilmiştir⁵³. 1851 tarihli kayıta vakfın 920 kuruşluk geliri vardır. Vakfın mütevellisi Mehmed Efendi, müteveffa olduğu için muhasebesi mahkeme vasıtasıyla görülmüştür. Bu cami için Eskihisar kazasında arazi, bağ aşarı ve nisf asiyâb gelirleri vakfedilmiştir. Ayrıca bir önceki seneden kalan 150 kuruşla birlikteki mevcut geliri 1070 kuruştur. Bu para imam, hatip, müezzin, kayyum, meşihat hizmeti, şem-i ‘asel ve zeytinyağı bedeli, hasır, süpürge ve kandil bedeli, caminin çeşitli masrafları, amele ve kâtip ücreti ile harç bedeli olarak sarf edilmiştir. Bunların yıllık tutarı ise 778 kuruş olup kalan 292 mütevellisi mevcut olmadığı için kadı efendiye verilmiştir⁵⁴. Muslihiddin Efendi Camii Vakfı’nın 1861 senesi hasılat gelirleri 413 kuruştur. Bu gelirden 102,5 kuruş maaş ve harç bedeli düşüldüğünde kalan miktar 310,5 kuruştur. Vakfın tevliyeti boş olduğu için bu tarihte evkaf nezareti tarafından idare olunmaktaydı⁵⁵. Vakfın 1866 senesi muhasebe kaydına göre 104 kuruş varidatı vardı⁵⁶. Yine bu vakfa ait 1872 tarihli muhasebe kaydında gelirinin 2260 kuruş olduğu yazılıdır⁵⁷. Vakfın 1873 senesinde görülen muhasebe kaydında 770 kuruş masrafı gösterilmiştir. Bu masraflar ise imam, hafız, hatip, ramazan hafızları, müezzin, kayyum, cami duvarının tamiri, şem-i ‘asel ve zeytinyağı giderleridir⁵⁸.

Milas kazasındaki bir diğer vakıf Firuz Paşa veya Hoca Firuz Paşa Camii Vakfı’dır. Hoca Firuz Bey’in valiliği döneminde 1394 senesinde inşa edilmiştir. Kubbesinin üstünün kurşunla kaplı olduğu için halk arasında “Kurşunlu Camii” diye bilinmektedir⁵⁹. Bu cami 19. yüzyıl başlarında büyük bir onarım geçirmiştir. Milas sancağı mütesellimi gönderdiği arzda Milas’taki Kurşunlu Camii’nin harap ve acilen tamire muhtaç olduğunu bildirmiştir. 10 Ocak 1827 tarihli emirde Kurşunlu Camii’nin tamirine derhal başlanacağı Menteşe mütesellimine ve Milas naibine ifade edilmiştir. Bu tamirat için 5016 kuruş 30 para harcanmıştır. Aslında bu dönemde Firuz Paşa Camii’nin vakfı vardır. Ancak caminin tamirat masrafının vakıf gelirlerini aşması nedeniyle bu masraflar devletçe karşılanmıştır. Firuz Paşa Camii Vakfı’nın 24 Ocak 1827 tarihli geliri 1757,5 kuruştur. Vakfın Karabayır tımarı ile çeşitli bağ, tarla ve dükkân icarları vardır. Camii vakfının görevlilere verilen

⁴⁹ BOA. EV. d. 23070, s.58.

⁵⁰ BOA. EV. d. 25708, s.34.

⁵¹ Adıyeye, a.g.e., s.77.

⁵² BOA. EV. d. 14003, s.4.

⁵³ BOA. EV. d. 13336, s.2.

⁵⁴ BOA. EV. d. 14003, s.4.

⁵⁵ BOA. EV. d. 17121, s.3.

⁵⁶ BOA. EV. d. 19937.

⁵⁷ BOA. EV. d. 20982, s.2.

⁵⁸ BOA. EV. d. 19033.

⁵⁹ Emine Ünal, “Milas Firuz Bey Camii Süslemeleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2014), 4; Bu camiye Gökcamii de denirdi. Eroğlu, a.g.e., s.187.

ödenekler, hatip, müezzin, kayyum, müezzin, imam, müderris, müctehid, tevliyet, kandil için zeytinyağı, çeşme ve bağ masrafı olmak üzere 545,5 kuruş gideri mevcuttu. Yine aynı cami vakfının Bozöyük ve Eskihişar kazalarındaki vakıf arazilerinden çeşitli masraflar düşüldükten sonra 1840-41 yılı hasılatı 1191 kuruştur⁶⁰. Firuz Paşa Camii 1851 senesinde Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarafından idare edilmektedir. Vakfın mütevellisi olmadığı için mahkeme vasıtasıyla muhasebesi görülmüştü. 1851 tarihli kayda göre vakfın senelik geliri 4277,5 kuruştur. Vakfa gelir sağlması amacıyla bir bab asiyâb, beş mağaza, iki menzil, ekmekçi dükkânı, şerbethane, tuz dükkânı, kahvehane, üç adet bakkal dükkânı arsası, bir kıta bahçe, Eskihişar'daki arazinin aşarı, bağ aşarı ve tarla aşarı vakfedilmiştir. Asiyâb, dükkân, mağaza, şerbethane, kahvehane, tuz dükkânı, ekmekçi dükkânı ve arsalar gelir getirmesi amacıyla senelik icara verilmiştir. Elde edilen senelik gelirden 2386,5 kuruş masraf edilmiştir. Bu masraflar arasında vakıf görevlileri olan müderris, imam, hatip, meşihat, kayyum ve müezzine ödenen ücretlerin dışında zeytinyağı, kandil, süpürge, şem-i 'asel, caminin ve cami çeşmesinin tamiri için harcanan ücretler gösterilmiştir. Masrafların düşülmesinden sonra kalan vakfın parası ise 1891 kuruş olup kadıya teslim edilmiştir. Ayrıca Firuz Paşa Camii Vakfı'na ait tarla, arazi, arsa ve bakkal dükkânı gibi mülklerin tasarruf sahipleri bu haklarından feragat etmiş ve bu mülklerin tasarruf hakkı yeni hak sahiplerine devredilmiştir. Mesela Firuz Paşa Vakfı'na ait 12 dönüm tarlanın yarı hissesini tasarruf eden Yörükandan Hacı Abdullah ve diğer yarısını tasarruf eden Burgaz Mahallesi'nden Nasrani Merine haklarından feragat etmişler ve bu hakları Burgaz mahallesinden Tüccar Hacı Petromoz Bazargan'a 400 kuruş bedel karşılığında verilmiştir. Yine vakfın gelirleri arasında olan 15 adet zeytin ağacı ile 20 adet incir ağacının içinde bulunduğu 9 dönüm bağ ve tarlanın mutasarrıfı olan Köylü Hüseyin vefat etmiştir. Ancak Hüseyin'in çocuğu olmadığı için bu arazilerin tasarruf hakkı 800 kuruş karşılığında Burgaz Mahallesi'nden Terzi Ali'ye devredilmiştir. Yine vakfa ait sahipsiz altı parça arsa 1150 kuruş karşılığında Burgaz Mahallesi'nden Dülger Petro, Bakkal esnafı Hristo, Bakkal esnafı Fenaki, Bakkal esnafı Acı Nikola, Muğla Müftüsü Hacı Mustafa Efendi ve Hoca Bedreddin Mahallesi'nden Celep Moravî Arif Ağa'ya intikal ettirilmiştir. Ayrıca vakfa ait iki dönüm arazinin mutasarrıfı Ahmedoğlu Ahmed bila veled vefat ettiği için bu hak Burgaz mahallesinden Himmet ve kız kardeşi Ayşe'ye 95 kuruşa verilmiştir. Ayrıca Himmet ve Ayşe Hatun uhdesinde olan diğer iki dönüm tarlanın tasarruf hakkı ise 50 kuruş karşılığında Bahçıvan Hacı Filibe bırakılmıştır. Vakfa ait arsa ve tarlaların tasarruf haklarının devredilmesi sebebiyle hazineye 2495 kuruş gelir elde edilmiştir⁶¹. Firuz Paşa Vakfı'nın 1861 senesine ait muhasebe kaydına göre 1636 kuruş geliri vardır. Tevliyeti boş olduğu için Firuz Paşa Vakfı Evkaf Nezareti tarafından idare edilmekteydi⁶². Firuz Paşa Vakfı'nın 1864-1865 senesi muhasebe kayıtları ile intikal ve ferağları Kasım 1869 tarihinde teftişe tabi tutulmuştur. Buna göre vakfa gelir sağlayan Sucum timarı dahilindeki 10 dönüm tarla ve içindeki ağaçları tasarruf sahibi Hacı Filib'in ölümü üzerine evladları tarafından 2000 kuruş karşılığında Dimitri veled-i Kostandi'ye devredilmiştir. Yine vakfın gelirleri arasında olan Muhtab Hanı'na bitişik bir arsa tasarruf sahibi Papazoğlu Hacı Nikola tarafından İstovri veled-i Hristo'ya 600 kuruş karşılığında terk edilmiştir. Vakfa gelir sağlayan Muhtab Hanı civarındaki bir diğer arsa da tasarruf sahibi Fenaki'nin ölümü sonrası kız ve erkek çocukları tarafından 600 kuruş karşılığında Bakırcı Atnaş veled-i Dimitri'ye devredilmiştir. Bu devir-teslim işlemleri sırasında hazineye 254 kuruş ferağ, intikal ve varaka bedeli ödenmiştir⁶³. Bu vakfın 1866 senesi kaydına göre varidatı 556 kuruştur⁶⁴. 1868 tarihli muhasebe kaydında Firuz Paşa Vakfı'nın gelirinin 304 kuruş giderinin ise olmadığı belirtilmiştir⁶⁵. Yine bu vakfın 1872 senesi muhasebe kaydında hasılat gelirinin 8650 kuruş olduğu yazılıdır. Ayrıca yine bu defterde Firuz Paşa ve yukarıda zikredilen Muslihiddin Camii vakıflarının görevlilerine 1960 kuruş ödendiği belirtilmiştir⁶⁶. Vakfın 1873 tarihli medrese ve caminin masrafı 818 kuruştur. Bu masraflar arasında imam, hatip, müezzin, kayyum, hafız ve müderris ile şem-i 'asel ve zeytinyağı harcamaları gösterilmiştir⁶⁷. Vakfın Mart 1884 tarihli hesap cetvelinde önceki yılda gelir ve giderinin 2500 kuruş olduğu

⁶⁰ Adıyke, *a.g.e.*, s.75-76.

⁶¹ BOA. EV. d. 14003, s.5.

⁶² BOA. EV. d. 17121, s.3.

⁶³ BOA. EV. d. 18801, s.7-8.

⁶⁴ BOA. EV. d. 19937.

⁶⁵ BOA. EV. d. 20685.

⁶⁶ BOA. EV. d. 20982, s.2.

⁶⁷ BOA. EV. d. 19033.

yazılıdır. Gelirlerinin çeşitli köy ve mezralardaki emlak ve akarlardan elde edildiği ifade edilmiştir. Bunun dışında herhangi bir kayıt veya bilgi yoktur⁶⁸.

Milas kasabasında mütevellisi olarak yine Mehmed Said Bey'in görev yaptığı, Ağa Camii ile medrese-mektedir ve imaret için tahsis kılınmış Mehmed Said Ağa vakfi mevcuttur. Vakfın 1872 muhasebe kaydına göre geliri 5133 kuruştur⁶⁹. Bu vakfın 1876-1877 tarihli kaydına göre mutasarrıfı Mehmed Said Bey'dir. Vakfın Ahmed Çavuş Mahallesi cami, medresesi, mektebi ve imareti; Tekfuranbarı mektebi, Belen Cami minaresi ile Ahmed Gazi Cami avlusundaki medresenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bu vakıfta farklı olarak bir minare için de vakıftan pay ayrıldığı görülmektedir. Vakfın senelik geliri 25800 kuruş 20 paradır. Bu gelirler arazi, Acem hanı, bahçe, asiyâb, çiftlik ve kışlak gibi mülklerin icarlarından elde ediliyordu. Vakfın giderleri ise tevliyet, kâtip, cibayet, hatip, imam, müezzin, kayyum, müderris, duagu, 'aşr-hân, muallim, imaret aşçısı ve mukabele hafızı gibi görevlilere; şem-i 'asel, kandil, şamdan, süpürge, hasır, sadeyağ, un, pirinç, çeşitli tamiratlar ile harç ve diğer maaşlara harcanmıştır. Bunların toplam miktarı 22845 kuruş 20 para olup, vakfın geliri giderinden 2955 kuruş fazladır. Artan para mütevelliyeye teslim edilmiştir⁷⁰. Bu vakfın 1878-1879 tarihli muhasebe kaydında mütevellisi yine Mehmed Said Bey'dir. Vakfın senelik geliri 30112,5 kuruştur. Gelir kalemleri ise önceki seneden devredilen para, Acem hanı, bahçe, asiyâb, çiftlik, ve kışlak icarları ile diğer gelirlerden ibaretti. Vakfın giderleri ise 26962,5 kuruştur. Giderleri arasında tevliyet, kitabet, cibayet, hatip, imam, müezzin, kayyum, müderris, vaiz, 'aşr-hân, hafız ve aşçı ücretleri ile zeytinyağı, pirinç ve sade yağ, tamirat masrafları ile bazı vergiler mevcuttur. Kalan 3150 kuruş ise vakıf şartnamesi gereğince mütevelliyeye teslim edilmiştir⁷¹. Vakfın 1882-1883 tarihli muhasebe kaydında senelik 40501 kuruş geliri vardı. Gelir kalemleri arasında önceki seneden devreden para, Acem hanı icarı ile kışlak, bahçe, değirmen, Tekfuranbarı ve Koru çiftliği icarlarının dışında diğer müsakkafat ödemeleri gösterilmiştir. Vakfın giderleri ise 40280,5 kuruştur. Vakfın giderleri ise tevliyet, kâtip, cibayet, hatip, imam, müezzin, kayim, duagu, 'aşr-hân, muallim, müderris ve Ramazan hafızlarına ödenen ücretler ile imaret aşçısı maaşı, şem-i 'asel ve zeytinyağı gideri, ahır, samanlık, mağaza ve hane tamiri masrafı, imaret erzak bedeli, medrese talebelerine zeytinyağı parası, Ağa Camii'ne süpürge, hasır ve kandil masrafı, tarla açma ücreti, emlak vergileri, maaş ve harçlardan ibaretti. Kalan 220,5 kuruş ise mütevellisine teslim edilmiştir⁷². Vakfın 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi Mehmed Said Bey'dir. Vakfın senelik geliri 44902 kuruş olup han, bahçe, değirmen, çiftlik ve kışlak icarlarından elde edilmiştir. Vakfın gideri 43560 kuruş 10 paradır. Vakfın giderlerini ise tevliyet, kâtip, cibayet, hatip, imam, müezzin, kayyum, duagu, 'aşr-hân, muallim, müderris ve Ramazan hafızlarına ödenen ücretler ile imaret aşçısı maaşı, şem-i 'asel ve zeytinyağı gideri, dersane, han, cami, medrese ve imaretin tamiri masrafı, imaret erzak bedeli, medrese talebelerine zeytinyağı parası, süpürge, hasır ve kandil masrafı, emlak vergileri, maaş ve harçlardan ibaretti. Arşiv belgesinde gelir-gider hesabında fazladan 831 kuruş kaldığı belirtilmiş olmasına rağmen bunun 1341 kuruş 30 para olması gerekirdi⁷³.

Milas kazasında Danişmend köyünde bulunan Acem Sultan Camii Vakfı'nın 1861 tarihli kaydında 20 kuruş masraf gösterilmiştir⁷⁴. Bu vakfın 1872 kaydına göre 116 kuruş 10 para hazineye ödenmiştir⁷⁵. Vakfın 1878-1879 tarihli kaydında mütevellisi olarak Molla Mehmed yer almaktadır. Vakfın Danişmend köyünde caminin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kurulduğu bilinmektedir. Vakfın senelik geliri 172 kuruş olup önceki seneden devreden para ve zeytin hasılatından elde edilmiştir. Giderleri ise 149,5 kuruş olup, bu para imam ücreti, kandil, hasır ve süpürge masrafı ile maaş ve harçlara sarf edilmiştir. Kalan 22,5 kuruş ise hizmetine karşılık mütevellisine ödenmiştir⁷⁶. Bu vakfın 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi olarak Mehmed Efendi ismi

⁶⁸ BOA. EV. d. 25525, s.6.

⁶⁹ BOA. EV. d. 20982, s.2.

⁷⁰ BOA. EV. d. 18971, s.19.

⁷¹ BOA. EV. d. 23070, s.88

⁷² BOA. EV. d. 23070, s.60.

⁷³ BOA. EV. d. 25708, s.53.

⁷⁴ BOA. EV. d. 17121, s.4.

⁷⁵ BOA. EV. d. 20982, s.2.

⁷⁶ BOA. EV. d. 23070, s.86.

yazılıdır. Vakfın senelik 600 kuruş gelir ve gideri vardır. Gelirlerini zeytin hasılatı giderlerini ise cami imamı maaşı, kilim masrafı, zeytinyağı bedeli, maaş ve harçlar teşkil etmektedir⁷⁷.

Milas'a bağlı Kızılca karyesindeki Koca Ömer Ağa Vakfı'nın 1872 tarihli muhasebe kaydına göre geliri 1234 kuruş 5 paradır⁷⁸. Kızılca karyesindeki cami, medrese, mektep ve çeşmenin ihyası için vakfedilmiştir. Vakfın 1876-1877 tarihli kaydına göre vakfın mütevellisi Mehmed Said Bey'dir. Vakfa gelir sağlama amacıyla Kızılca karyesinde bir takım kiralık mekânlar, bahçe, han ve zeytin ağaçları vakfedilmiştir. Buralardan elde edilen gelir 4829 kuruştur. Vakfın giderleri ise tevliyet, kâtip, cibayet, hatip, imam, müezzin, kayyum, müderris ve mukabele hafızları gibi görevliler ile çeşmenin masrafı, şem-i 'asel, zeytinyağı, kandil, şamdan, hasır, süpürge ve caminin tamirat masraflarından ibarettir. Toplam senelik giderlerin tutarı ise 8749 kuruştur. Ancak vakfın gelirleri giderleri karşılamadığından 3920 kuruş sonraki seneye devredilmiştir. Aslında vakfın bir önceki muhasebesinden de borçlu olduğu ve bunun tutarının ise 6266 kuruş 10 para olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf toplamda 10186 kuruş 10 para borçlu durumdadır⁷⁹. Vakfın 1878-1879 tarihli kaydında yine mütevellisi olarak Mehmed Said Bey yazılıdır. Senelik geliri 7939 kuruştur. Gelir kalemleri arasında önceki senenin fazlası, bahçe ve han icarları ile zeytin ağaçlarından elde edilen miktar yazılmıştır. Vakfın gideri ise 6189 kuruştur. Giderleri ise tevliyet, kâtip, cibayet, hatip, imam, müezzin, kayyum ve müderris ücretleri ile han ve medresenin tamir masraflarından ibarettir. Vakfın bu seneki gelirleri giderlerinden 1750 kuruş fazla olup mevcut borçtan düşülmüştür. Çünkü vakfın önceki seneden 8436 kuruş 10 para borçlu olduğu anlaşılmaktadır. Halen vakfın 6686 kuruş 10 para borçlu olduğunu görüyoruz⁸⁰. Koca Ömer Ağa Vakfı'nın 1883-1884 tarihli kaydında aynı zamanda Nefs-i Milas karyesindeki cami, mektep ve medresenin ihyası için vakfedildiği yazılıdır. Bunların dışında Tekyedere Camisi de vakfın gelirlerinden faydalanmaktadır. Vakfın mütevellisi yine Mehmed Said Bey'dir. Vakfın senelik geliri 4393 kuruştur. Gelir kalemleri arasında önceki seneden artan para, bahçe icarı, hane kirası, zeytin hasılatı ve diğer müsakkafat gelirleri gösterilmiştir. Giderleri ise 5184,5 kuruş olup bu giderler arasında tevliyet, kâtip, cibayet, hatip, imam, müezzin, ve kayyum ücretleri; zeytin toplama ücreti, zeytinyağı bedeli, hasır ve süpürge masrafı ile zeytinlik ve diğer mülklerin emlak vergileri yazılmıştır. Ancak vakfın 791,5 kuruş borçlu olduğu anlaşılmaktadır⁸¹.

Milas'ın Mandalyat nahiyesine bağlı Tekfurdere karyesinde Hacı Mustafa ve oğlu İsmail adıyla kurulmuş cami vakfı vardı. Vakfın 1876-1877 tarihli kaydında mütevellisi olarak Öksüz Abdullahoğlu Molla Mehmed görülmektedir. Vakfın gelir sağlama için Tekfurdere köyünde zeytin ağaçlarının gelirleri tahsis edilmiştir. Yıllık geliri 150 kuruştur. Bu gelirden imam ücreti, zeytinyağı, hasır, süpürge, diğer maaş ve harç olmak üzere 124 kuruş 20 para harcanmıştır. Muhasebesinde 25 kuruş 20 paranın arttığı ve bu paranın teamüllere göre mütevelliliye verildiği anlaşılmaktadır⁸².

Milas kazasına bağlı İlyas Bey köyünde kurulmuş vakıf İlyas Bey / Hacı İlyas Bey Camii'ne tahsis edilmişti. Milas Hacı İlyas Mahallesi'ndeki bu cami Küçük Camii veya Selahaddin Camii olarak bilinir. Bu cami 1330 senesinde Menteşe Beyi Orhan Bey zamanında inşa edilmiştir⁸³. Camii 1855-56 senesinde Hacı Ömer Ağazâde Hacı İsmail Ağa tarafından tamir ettirilmiştir⁸⁴. 1883-1884 tarihli muhasebe kayıtlarında vakfın mütevellisi Hacı Mehmed Ağa'dır. Vakfın geliri ise nakit para nemasıdır⁸⁵. Bunun için 1350 kuruş nemalandırılmıştır. Senelik geliri 213 kuruş iken gideri 124 kuruştur. Masrafları arasında zeytinyağı, müezzin ücreti, hasır ve süpürge gideri ile maaş ve harçlar yer almıştır. Kalan 89 kuruş ise vakfa gelir sağlamak üzere

⁷⁷ BOA. EV. d. 25708, s.54.

⁷⁸ BOA. EV. d. 20982, s.2.

⁷⁹ BOA. EV. d. 18971, s.20.

⁸⁰ BOA. EV. d. 23070, s.76.

⁸¹ BOA. EV. d. 23070, s.64.

⁸² BOA. EV. d. 18971, s.25.

⁸³ Wittek, a.g.e., s.118, 132.

⁸⁴ Adıyeke, a.g.e., s.74-75.

⁸⁵ Vakıf gelir kaynakları içerisinde nakit paranın Osmanlı geneli için önemli bir boyuta ulaştığı bilinmektedir. Nakit olarak vakfedilen para genellikle % 10, 11, 12, 15 veya 20 oranında muameleye tabi tutulmaktadır. Bu konuda bkz. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Rib'a-Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık", VD. IX, (1971): 39-56; Alkan, a.g.e., s.172, 181-183; Özdemir, a.g.e., s.69-70; 16. yüzyılda Balat'ta nakit para vakıfları kurulduğu, bunların mektep, cami, muallimhâne, zaviye, mescid ve pazargah için vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bkz. Yiğit, a.g.e., s.38-40.

nemalandırılan nakit paraya ilave edilmiştir⁸⁶. Bu vakfın Bozöyük'e bağlı Leyne köyündeki cami içinde tahsis edilmiş gelir ve giderleri vardı. 1881-1882 tarihli muhasebe kayıtlarına göre Leyne köyü camisinin mütevellisi Hacı Cemal Efendi'ydi. Vakfın senelik geliri 3360 kuruş olup, tarla icarı, aşar hasılatı ve diğer icarlarından elde edilmiştir. Vakfın 3300 kuruşluk giderleri ise tevliyet, imam, hatip, müezzin, kayyum, duagu, muallim ve 'aşr-hân ücretleri ile şem-i 'asel, zeytinyağı, hasır, süpürge, tamirat masrafı, senelik vergi ve harçlardan ibaretti. Kalan 60 kuruş ise nemalandırılmak üzere mütevellisiye teslim edilmiştir⁸⁷. Vakfın 1884-1885 tarihli kaydında müteveli olarak Hamzaoğlu Hacı Mehmed görünmektedir. Vakfın geliri 291 kuruştur. Gelir kaynağı ise 1350 kuruşluk nakit paranın nemasıdır. Vakfın gideri 119 kuruş olup, müezzin ücreti, zeytinyağı, kandil parası ile maaş ve harç olarak sarf edilmiştir. kalan 172 kuruş nemalandırılmak üzere vakfın nakit parasına ilave edilmiştir⁸⁸.

Milas kazasının Çomakdağ-ı Kızılcağağ köyünde Hacı Ali Camii ve Çeşme Vakfı vardır. Bu vakfın aynı zamanda mescid vakfı da olduğu aşağıda zikredilen bilgilerden anlaşılmaktadır. Hacı Ali Cami mescidinin 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi Kara Mehmed ve Molla Hüseyin'dir. Vakfın senelik geliri 3684 kuruş olup, nakit paranın nemasından ve zeytin hasılatından elde edilmiştir. Vakfa nemalandırılmak suretiyle gelir sağlayan nakit paranın tutarı 3450 kuruştur ve senelik 1034 kuruş nema geliri elde edilmiştir. Giderleri ise 3361,5 kuruştur. Gider kalemleri arasında imam, hatip ve müezzin ücretleri, hasır ve süpürge bedeli, caminin ve çeşmenin tamir masrafları ile maaş ve harçlar yer almıştır. Vakfın gelir gider hesaplarında 322,5 kuruş fazlası olup sonraki senenin hesabına devredilerek mütevellisine verilmiştir⁸⁹.

Milas kasabesindeki bir diğer cami-mescid vakfı Pazar Camii Vakfı'dır. Vakfın 1882-1883 tarihli muhasebe kaydına göre mütevellisi Hacı Mehmed'di. Vakfın senelik 183 kuruş geliri vardı. Gelirinin kaynağı ise 1215 kuruşluk nakit paranın nemasıydı. Vakfın 76,5 kuruşluk giderleri arasında müezzin ücreti, zeytinyağı, maaş ve harçlar vardı. Muhasebesinden kalan 79,5 kuruş nemalandırılmak üzere mevcut paraya ilave edilmek üzere mütevellisiye teslim edilmiştir⁹⁰. Bu vakfın 1884-1885 tarihli kaydında ise mütevellisi olarak Mehmed Ağa yazılıdır. Vakfın geliri 306 kuruş gideri ise 206 kuruş olup 100 kuruş fazlası vardı. Gelirleri arasında zeytin hasılatı ile nakit paranın neması gösterilmiştir. Nemalandırılan paranın miktarı ise 984 kuruş olup, 147 kuruş gelir elde edilmiştir. Giderleri arasında ise caminin tamiratına sarf olunan paralar ile maaş ve harçlar gösterilmiştir⁹¹.

Milas'ın Kandak köyünde caminin ihyası ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere Ahali Vakfı adıyla bir vakıf kurulmuştur. Bu vakfın hesapları incelendiğinde zeytin hasılatından elde edilen gelirlerinin köy caminin ihtiyaçlarına harcanmak üzere vakfedildiği anlaşılmaktadır. Vakfın 1884-1885 tarihli kaydında müteveli olarak Mustafa görünmektedir. Vakfa gelir sağlaması amacıyla zeytinlik hasılatı tahsis edilmiştir ve senelik geliri 240 kuruştur. Vakfın giderleri de 240 kuruş olup imam ücreti, zeytinyağı, hasır ve süpürgeye sarf olunmuştur⁹².

Milas kazasında Hacı Halil Camii ve Vakfı vardı. Vakfın 1883 tarihli üç aylık kaydında gelir ve gideri hakkında bilgi mevcut değildir⁹³. Yine Milas kazasının Kafaca köyünde Kadızade Salih Efendi Camii ve Vakfı olup 1883 tarihli vakıf kaydında gelir ve giderleri hakkında bilgi yoktur⁹⁴.

2. Mescit Vakıfları

Müslümanların vakit namazlarını kılmaları ve ibadetlerini yerine getirmeleri için yapılan içinde Cuma ve bayram namazları kılınmayan minaresiz ve minbersiz küçük camilerdir⁹⁵. İçinde Cuma namazı kılınan ve hatibin

⁸⁶ BOA. EV. d. 23070, s.53/1.

⁸⁷ BOA. EV. d. 23070, s.54.

⁸⁸ BOA. EV. d. 25708, s.25.

⁸⁹ BOA. EV. d. 25708, s.28.

⁹⁰ BOA. EV. d. 23070, s.53/2.

⁹¹ BOA. EV. d. 25708, s.30.

⁹² BOA. EV. d. 25708, s.38.

⁹³ BOA. EV. d. 25540, s.4.

⁹⁴ BOA. EV. d. 25982, s.6.

⁹⁵ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı, 2011), 804.

hutbe okuması için minber bulunan mescitlere ise cami denirdi. Mescid, Arapça'da “*eğilmek, tevazu ile alını yere koymak*” manasına gelen “sücut” kökünden “secde edilen yer” anlamında bir mekân ismidir. Osmanlılar döneminde Padişahlar tarafından inşa ettirilen büyük camilere “selatin camileri”, vezirler ve diğer devlet ricali tarafından yaptırılan orta büyüklükteki camilere banisinin adına izafeten cami, küçük olanlara ise mescid denilmiştir. Mescidlerin Cuma namazı kılınan camiye tahvili ise berat ve izinle olurdu⁹⁶. Osmanlı döneminde pek çok cami ve mescid inşa edilmiş olup buralarda görev yapanların maaş ve ücretleri ile tamirat masrafları ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için de banileri tarafından vakıflar kurulmuştur. Vakıflara gelir sağlanması için arazi, bağ ve bahçe hasılatları, mülklerin icar gelirleri ile nakit para neması tahsis kılınmıştır. Elde edilen gelirleri ise vakfiye şartlarına göre mütevellisi tarafından harcanmıştır. İncelediğimiz dönemde Milas kazasında birçok cami ve mescid mevcut olup, bunlar için hayır sahipleri tarafından vakıflar teşkil edilmiştir.

Milas kasabasının Merkez Mahallesi'nde Eskiçioğlu Mescidi Vakfı vardı. Vakfın 1851 tarihli kaydına göre vakfın mütevellisi Mehmed Efendi olup, geliri için arazi ve üzüm bağları vakfedilmiştir. Bu arazi ve bağdan vakfın senelik geliri 105 kuruştur. Bu gelirden vakıf için 90 kuruş masraf edilmiştir. Vakfın masrafları arasında zeytinyağı, hasır, kandil ve süpürge bedeli, mescidin tamiri, maaş ve harç bedeli gösterilmiştir. Vakıf gelirinden kalan 15 kuruş mütevellisiye teslim edilmiştir⁹⁷.

Yine Milas kasabasının Hafızlı Mahallesi'nde bir mescid vakfı mevcuttur. Mescid vakfının 1851 tarihli muhasebe evrakına göre imam ve müteveli olarak Hafız Mehmed görev yapmaktadır. Vakfa gelir sağlaması için zeytin ağaçları ve zeytinyağı, iki kıta arazi ve iki dönüm bağ vakfedilmiştir. Bunların yıllık geliri 210 kuruş olup, bu gelirden zeytinyağı bedeli, hasır, süpürge ve kandil bedeli, mescidin tamiri, harç ve maaş olmak üzere 160 kuruş masraf yapılmıştır. Kalan 50 kuruş mütevellisiye teslim edilmiştir⁹⁸.

Milas kasabasındaki bir diğer vakıf Hacı Abdi Mescidi Vakfı'dır. Vakfın 1851 tarihli kaydına göre imam ve mütevellisi Hacı Hafız Ahmed'dir. Mescidin ihtiyaçlarını karşılamak üzere arazi vakfedilmiştir. Bu araziden elde edilen senelik gelir 50 kuruş olup, bu paranın 44 kuruşluk kısmı zeytinyağı, hasır, süpürge, kandil ve mescidin tamirine sarf edilmiştir⁹⁹.

Milas kazasında mevcut Hacı Ali Mescidi'nin 1861 tarihli kaydına göre maaş ve harç tutarı 16 kuruştur¹⁰⁰. 1872 tarihli kayıttan vakıf hesabından 370 kuruş 20 paranın hazineye ödendiği belirtilmiştir¹⁰¹. Vakfın 1876-1877 tarihli kayıtlarında mütevellisinin Hacı Veli olduğu görülmektedir. Atalanı Yaylağı'ndaki mescid ve çeşmenin ihyası için vakfedilmiştir. Vakfa gelir sağlaması amacıyla Atalanı Yaylağı'nda zeytin ağaçları ve nakit para neması tahsis edilmiştir. Bunlardan elde edilen vakıf geliri 635 kuruştur. Vakfın toplam gideri ise 588 kuruş 5 paradır. Bu giderler arasında tevliyet, imam, müezzin ve kayyum ücretleri ile zeytinyağı, kandil, hasır, süpürge ile çeşmenin tamirat masrafları yer almıştır. Vakfın muhasebesinde 46 kuruş 35 para fazlası mevcuttur. Önceki yılın muhasebesinden de 3000 kuruşu olup toplamda 3046 kuruş 35 para nemalandırılmıştır¹⁰². Bu vakfın 1878-1879 tarihli muhasebe kaydında mütevellisi yine Hacı Veli'dir. Vakfın senelik geliri 630 kuruştur. Gelir kalemleri arasında önceki seneden devredilen fazla para, zeytin geliri ve nakit para neması yer almaktadır. Vakfın giderlerini ise tevliyet, imam ve müezzin ücretleri, zeytinyağı, hasır, süpürge ve kandil masrafı, çeşmenin tamir masrafı, harç ve maaşlar oluşturmakta ve toplam 588 kuruş 5 paradır. Hesaptan kalan 46 kuruş 35 para ise vakfa gelir sağlamak üzere nemalandırılan nakit mevcut varlığına ilave edilmiştir¹⁰³. Vakfın 1882-1883 senesine ait muhasebe kaydında mescidle birlikte çeşme vakfı olduğu yazılmıştır. Mütevellisi Hacı Veli'dir. Vakfın senelik geliri 1034 kuruş olup, bu geliri zeytin hasılatı ve vakfın nakit parasının nemasından elde edilmiştir. Bu gelirden imam Hacı Şerif'in iki senelik vazife ücreti, mescid ve çeşmenin tamir masrafı, kandil ve süpürge bedeli ile maaş ve harç olarak 1023,5 kuruş sarf edilmiştir. Kalan 10 kuruş para ise vakfın mütevellisine verilmiştir¹⁰⁴.

⁹⁶ Ahmet Önkal ve Nebi Bozkurt, “Cami”, TDV İslâm Ansiklopedisi, VII (İstanbul 1993), 46-47.

⁹⁷ BOA. EV. d. 14003, s.2.

⁹⁸ BOA. EV. d. 14003, s.2.

⁹⁹ BOA. EV. d. 14003, s.3.

¹⁰⁰ BOA. EV. d. 17121, s.3.

¹⁰¹ BOA. EV. d. 20982, s.2.

¹⁰² BOA. EV. d. 18971, s.21.

¹⁰³ BOA. EV. d. 23070, s.73.

¹⁰⁴ BOA. EV. d. 23070, s.49.

Kaza dahilindeki bir başka vakıf ise İlyas Bey / Mehmed İlyas Bey Mescidi Vakfı'dır. Bu vakfın 1861 senesi muhasebe kaydında 10 kuruş maaş ve harç kaydı vardır¹⁰⁵. İlyas Bey mescidi vakfının 1872 senesi muhasebe kaydına göre 48 kuruş hazineye ödenmiştir¹⁰⁶. Vakfın 1878-1879 tarihli kaydında mütevellisi Hacı Mehmed'dir. Vakfın senelik geliri 310 kuruş olup, önceki seneden devredilen para, dükkân icarı ve nakit paranın nemasından elde edilmiştir. Gideri ise 216 kuruş 30 paradır. Gider kalemleri arasında imam ücreti, zeytinyağı bedeli, hasır ve süpürge masrafı ile maaş ve harçlar mevcuttur. Vakfın gelirinden arta kalan 94 kuruş ise nemalandırılmak üzere nakit mevcuduna eklenmiştir. Vakfın toplam nakit mevcudu 949 kuruş 20 paraya ulaşmıştır¹⁰⁷.

İlyas Bey mescidinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan bir diğer vakıf ise Milas kasabesindeki Hacı Yusuf Ağa Vakfı'dır. Vakfın 1878-1879 tarihli kaydında müteveli olarak Hacı Çalikoğlu Mehmed ismi geçmektedir. Vakfın senelik geliri 228 kuruş olup, Kafaca köyündeki zeytin geliri ve önceki seneden devredilen paradan elde edilmiştir. Giderleri ise 198 kuruş olup, tamir masrafı, maaş ve harç bedeli olarak kullanılmıştır. Kalan 30 kuruş ise hizmetine karşılık olmak üzere mütevellisine verilmiştir¹⁰⁸.

Milas kasabasında Kadı Mescidi veya Kara Kadı Mescidi mevcuttur. Bu mescidin 1872 tarihli muhasebe kaydına göre hazineye 40 kuruş aktarılmıştır¹⁰⁹. Kara Kadı Mescidi Vakfı'nın 1876-1877 tarihli muhasebe kaydında mütevellisinin Arif Ağa olduğu yazılıdır. Vakfın 233 kuruşluk gelirinin tarla kirası, tarlanın aşar hasılatı ile önceki seneden devredilen paradan elde edildiği anlaşılmaktadır. Bu gelirin 188 kuruşluk kısmı ise imam ücreti, zeytinyağı, maaş ve harçlara harcanmıştır. Kalan 45 kuruş ise hizmetine karşılık olmak üzere mütevelliyeye verilmiştir¹¹⁰. Bu vakfın 1878-1879 tarihli kaydında da müteveli yine Arif Ağa'dır. Vakfın gelirleri 282 kuruş, giderleri ise 252 kuruştur. Gelir kalemleri arasında tarla kirası ve aşar hasılatı, giderleri ise imamet ücreti, hasır ve süpürge masraflarından ibarettir. Kalan 30 kuruş ise hizmetine karşılık mütevelliyeye teslim edilmiştir¹¹¹.

Milas kasabesindeki bir diğer mescid vakfı Pazar Camii bünyesindeydi. Vakfın 1882-1883 tarihli muhasebe kaydına göre mütevellisi Hacı Mehmed'di. Vakfın senelik 183 kuruş geliri vardı. Gelirinin kaynağı ise 1215 kuruşluk nakit paranın nemasıydı. Vakfın 76,5 kuruşluk giderleri arasında müezzin ücreti, zeytinyağı, maaş ve harçlar vardı. Muhasebesinden kalan 79,5 kuruş nemalandırılmak üzere mevcut paraya ilave edilmek üzere mütevelliyeye teslim edilmiştir¹¹².

Milas kazasına bağlı Mandalyat nahiyesinde Koca Mehmed Mescidi Vakfı vardı. Vakfın mütevellisi Mustafa Efendi olup, senelik gelir ve gideri 320 kuruştur. Gelirini zeytinlik hasılatından elde etmiştir. Giderlerini ise mescidini tamirata, hasır, süpürge bedeli ve imam ücreti teşkil etmiştir¹¹³.

Milas kazasının Yakabağ köyünde yeni inşa edilmiş Karacaoğlu Ali Mescidi ve Vakfı mevcuttu. Ancak 1882 tarihli üç aylık hesap cetvelinde gelir ve giderleri hakkında detaylı bilgi mevcut değildir¹¹⁴. Yine kazaya bağlı Gökseki karyesi mescidinin 1861 tarihinde 20 kuruş maaş ve harç masrafı olduğu gösterilmiştir¹¹⁵.

Yine vakfın hangi amaçla kurulduğu belirtilmeden kaydedilen bir diğer vakıf Hüseyin Bey vakfıdır. Bu vakfın Milas'a bağlı Mazon'da olduğu bilinmektedir. Bu kayıttan vakfın mescid vakfı olduğu anlaşılmaktadır¹¹⁶.

¹⁰⁵ BOA. EV. d. 17121, s.3.

¹⁰⁶ BOA. EV. d. 20982, s.2.

¹⁰⁷ BOA. EV. d. 23070, s.80.

¹⁰⁸ BOA. EV. d. 16782, s.92.

¹⁰⁹ BOA. EV. d. 20982, s.2.

¹¹⁰ BOA. EV. d. 18971, s.32.

¹¹¹ BOA. EV. d. 16782, s.89.

¹¹² BOA. EV. d. 23070, s.53/2.

¹¹³ BOA. EV. d. 25708, s.52.

¹¹⁴ BOA. EV. d. 25180, s.13.

¹¹⁵ BOA. EV. d. 17121, s.3.

¹¹⁶ Yiğit, a.g.e., s.134.

Vakfın 1867 tarihli muhasebe kaydında gelirinin 1524 kuruş 20 para, giderlerinin ise 971 kuruş 25 para olduğu yazılmıştır¹¹⁷.

3. Medrese / Mekteb / Muallimhâne Vakıfları

Medrese okunacak yer ve talebenin içinde oturup ders okuduğu bina veya mekân anlamına gelir¹¹⁸. İslamiyetin ilk dönemlerinde dinsel bilgiler cami ve mescidlerde öğretilirdi. Bu dersler daha çok Kur'an okunması ve ibadet konularından oluşurdu. Zamanla öğretilecek bilgilerin çoğalmasıyla bunların öğretimi amacıyla uygun özel binalara ve bunları öğretecek kişilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaca yönelik olarak medreseler açılmıştır. Medreseler, belirli yaşlardaki insanları belirli zaman ve disipline göre yetiştiren bir eğitim ve öğretim müessesesi haline gelmiştir. Buralarda ders veren kişiye müderris denmiştir. Medreselerin amacına uygun olarak hizmet verebilmesi amacıyla zengin kimselerin himayesinde kurulan vakıflara ihtiyaç duyulmuş ve kurulan vakıfların gelirleriyle medreseler varlıklarını sürdürmüşlerdi. Vakıflar yönetim bakımından mahalli, denetim bakımından ise merkeziyetçi bir yapıya sahipti. Medreselerin denetlenmesi şeyhülislamlık ve kazaskerlerin yetkisindeydi. Eyalet, sancak ve kazalarda ise kadıların kendi bölgelerindeki medreseleri nazır sıfatıyla denetlemeye yetkileri vardı¹¹⁹. Aslında 19. yüzyıl başlarında şehirlerin hatta kasabaların tamamında ilk eğitim kurumları olan sıbyan mektepleri mevcuttu. Bu mektepler tek odalı ve cami yanında veya içindeydi. 1824 senesinde bu mekteplerle ilgili düzenleme yapılmış ve İstanbul'da bu eğitim zorunlu tutulmuştu. Bu eğitimin üzerinde üst düzey eğitim veren kurum ise medreselerdi. Osmanlı Devleti, Tanzimat öncesi eğitim işlerini vakıflara bırakmıştı. 1869 Maarif Nizamnamesi ile merkez ve taşrada eğitimin sistemleştirilmesine çalışılmış ve devlet eğitim işinin sorumluluğunu kendi üzerine almıştır¹²⁰.

Milas'ta 16. yüzyılda iki medrese vardı. Bunlar Firuz Paşa ve Savcı medreseleridir. Ayrıca bir de sıbyan mektebi mevcuttu. Bu kurumlardan Firuz Paşa Medresesi 19. yüzyılda öğrenime devam ediyordu. 18. yüzyıl ortalarında Milas'ta Abdülaziz Ağa ailesi iki medrese ve bir sıbyan mektebi, Mandalyat'ta bir medrese ve bir sıbyan mektebi ile Kurudere'de bir sıbyan mektebi inşa ettirip vakıflar kurmuştur. 3 Nisan 1738 tarihli bir vakfiye kaydında Abdullah oğlu Hacı Abdülaziz Ağa'nın yeni bir medrese inşa ettiği belirtilmiştir. Yine aynı kişinin 18 Ocak 1740 tarihli bir vakfiyesinde vakıf imarethanesinden medresede bulunanlara yemek verilmesi sağlanmıştır. 1758 senesinde Abdullah oğlu Hacı Abdülaziz Ağa'nın Belen Camii bitişiğinde bir medrese ve sıbyan mektebi daha yaptırdığı bilinmektedir. Bu medrese ve mektep için de vakıf kurmuştur. Abdülaziz Ağa'nın oğlu Hacı Mehmed Said Ağa'nın oğlu Seyyid Abdurrahman Ağa'nın 28 Nisan 1769 tarihli vakfiyesinde Ahmed Gazi Camii vakfı yanındaki arsada müceddeden bir medrese (Ulu Cami medresesi) ve mektep inşa ettirdiği ve bunların ihyası için vakıf kurduğu anlaşılmaktadır. 20. Yüzyıl başlarında Hacı Abdülaziz Ağa'nın kurduğu Belen Cami medresesi ile Ağa Cami medresesi ve Abdurrahman Ağa'nın kurduğu Ulu Cami Medresesi ile yine Firuz Paşa'nın yaptırdığı Kurşunlu Cami medreseleri açıktır¹²¹.

Eğitimin modernleşmesiyle birlikte açılan mektep ve muallimhânelerin işlevlerini yerine getirilebilmesi amacıyla düzenli bir gelire ihtiyaç duyulmuştur. Medreselerde olduğu gibi mektep ve muallimhânelerin giderlerinin karşılanması amacıyla vakıflar teşkil edilmiştir. Bu bağlamda Milas kazasında medrese, mektep ve muallimhâne vakıfları tespit edilmiştir.

Milas'ta bulunan Hoca Firuz Paşa Medresesi¹²² Vakfı'nın 1864-1871 tarihlerini kapsayan muhasebesi 1873 tarihinde görülmüştür. Bu kayda göre medrese ve caminin masrafı 818 kuruştur. Bu masraflar arasında Müderris Mustafa Efendi'ye 80 kuruş ödendiği yazılmıştır¹²³.

¹¹⁷ BOA. EV. d. 20126.

¹¹⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, (İstanbul: MEB, 1993), 436.

¹¹⁹ Hüseyin Muşmal ve Raziye Arıcı, "Hurufat Defterlerine Göre Meğri (Fethiye) Kazası'ndaki Tekke, Zaviye ve Medreseler", 2. *Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013)*, *Bildiriler*, III, (Haziran 2015): 358.

¹²⁰ Adıyeke, a.g.e., s.66.

¹²¹ Adıyeke, a.g.e., s.67-68; Eroğlu, a.g.e., s.198.

¹²² Osmanlı Devleti'nde Teke-ili valisi olan ve bu görevine ilaveten Menteşe Sancağını idare ile görevlendirilen Hoca Firuz Bey, medrese ve imaret kurmuştur. Bunların ihtiyaçları için pek çok akârati olan vakıf kurmuştur. Yiğit, a.g.e., s.63-65.

¹²³ BOA. EV. d. 19033.

Elhac Abdülaziz Ağa Vakfı'nın 1878-1879 tarihli kaydında vakfın cami, mektep, medrese ve imaret için tahsis kılındığı ifade edilmiştir. Bunlar arasında Belen Camii avlusundaki medrese ve mektep, Derince köyündeki mektep, Ahmed Gazi Bey mektep ve medresesi¹²⁴ bulunuyordu. Vakfın mütevellisi Mehmed Said Bey'dir. Vakfın senelik geliri 22632,5 kuruştur. Giderleri 21232,5 kuruş olup bu giderler arasında 600 kuruş müderris ve 150 kuruş sıbyan muallimi ücreti ile 370 kuruşluk Ahmed Gazi Bey mektebinin tamirat masrafı yer almıştır¹²⁵. Milas kasabasında Mehmed Said Ağa vakfı bünyesinde mektep ve medresenin ihyası için de para tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Bu vakfın 1878-1879 tarihli muhasebe kaydında mütevellisi Mehmed Said Bey'dir. Vakfın senelik geliri 30112,5 kuruştur. Gelir kalemleri ise önceki seneden devredilen para, Acem hanı, bahçe, asiyâb, çiftlik, ve kışlak icarları ile diğer gelirlerden ibaretti. Vakfın giderleri ise 26962,5 kuruştur. Giderleri arasında müderrisler Osman Efendi ve Süleyman Efendi ile sıbyan muallimi Mehmed Efendi'nin maaşı, Ahmed Çavuş Mahallesi'ndeki medrese ve dershanenin tamirâtı, Tekfuranbarı mektebi ile Ahmed Gazi Camii Medresesi'nin tamir masrafları yer almıştır¹²⁶. Vakfın 1882-1883 tarihli muhasebe kaydında senelik 40501 kuruş geliri vardı. Gelir kalemleri arasında önceki seneden devreden para, Acemhanı icarı ile kışlak, bahçe, değirmen, Tekfuranbarı ve Kuru çiftliği icarlarının dışında diğer müsakkafat ödemeleri gösterilmiştir. Vakfın giderleri ise 40280,5 kuruştur. Bu giderler arasında 250 kuruş sıbyan muallimi ücreti, 200 kuruş medrese talebeleri için zeytinyağı bedeli, 2400 kuruş Müderris Hüseyin Efendi'nin ücreti ve 875 kuruş medresenin tamiri masrafı yer almıştır¹²⁷. Elhac Abdülaziz Ağa Vakfı'nın 1883-1884 tarihli kaydında da vakfın cami, mektep, medrese ve imaret için tahsis kılındığı belirtilmiştir. Vakfın mütevellisi halen Mehmed Said Bey'dir. Abdülaziz Ağa vakfının giderleri arasında muallim-i sıbyan ücreti 150 kuruş, medrese tamirine 335 kuruş ve dersanelerin tamirine ise 172 kuruş harcandığı ifade edilmiştir. Zaten vakfın çeşitli kalemlerden 37071 kuruş gelire karşılık 36856,5 kuruş gideri gösterilmiştir¹²⁸. Abdülaziz Ağa Vakfı'nın 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi yine Mehmed Said Bey'dir. Vakfın senelik geliri 41386 kuruş, giderleri ise 40582 kuruş olarak gerçekleşmiştir. Gider kalemleri arasında eğitimle ilgili olarak 200 kuruş sıbyan muallimi maaşı, 2250 kuruş müderris maaşı, 218 kuruş medrese tamiri, 1176 kuruş dersane tamiri ve 435 kuruş ise dersane döşemelerine sarf olunan para gösterilmiştir¹²⁹. Vakfın 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi Mehmed Said Bey'dir. Vakfın senelik geliri 44902 kuruştur. Vakfın gideri ise 43560 kuruş 10 paradır. Vakfın giderleri arasında eğitimle ilgili olarak 250 kuruş sıbyan muallimi, 100 kuruş cami-i kebir medresesi müderrisi ve 2400 kuruş müderris Hüseyin Efendi maaşları, 1155 kuruş medrese dersaneleri ve imaret tamiri masrafı ile 125 kuruş medrese öğrencilerine zeytinyağı bedeli gösterilmiştir¹³⁰.

Milas'ta Abdülaziz Ağazâdelerden Hacı Ömer Efendi Muallimhânesi Vakfı'nın 1872 senesi muhasebe kaydına göre 154 kuruş 5 para hazine adına tahsil edilmişti¹³¹. Muallimhânenin 1876-1877 tarihli muhasebe kaydında müteveli olarak İsmail ve Mehmed Efendilerin olduğu görünmektedir. Esasında muhallimhane kasabadaki Abdülaziz Ağazâdelerden Mehmed Said Ağa medresesi bünyesindeydi. Vakfın senelik geliri 577 kuruş olup bu para ise önceki seneden devreden miktar, Ahmed Gazi timarındaki tarla kirası ve nakit paranın nemasından elde edilmiştir. Buna karşılık muallimhâne vakfının gideri 1022 kuruştur. Müteveli ücretleri, sıbyan muallimi maaşı ve tamir masrafı bu giderlere dahildi. Dolayısıyla vakfın 445 kuruş borçla seneyi kapattığı anlaşılmaktadır. Ayrıca vakfın toplam borcu 3445 kuruşa ulaşmıştır. Vakfa gelir getirmesi için nemalandırılan nakit paranın miktarı ise 2824 kuruş 25 paradır¹³². Vakfın 1878-1879 tarihli kaydında müteveli olarak yine Hacı İsmail ve Mehmed Efendiler görünmektedir. Milas kasabasındaki Mehmed Said Ağa medresesindeki muallimhânenin ihyası ve masraflarının karşılanması amacıyla kurulan vakfın senelik geliri 525 kuruş 30

¹²⁴ Ahmed Gazi cami bünyesindeki medrese Ahmed Gazi tarafından inşa edilmiştir. Milas'a 4 km mesafede bulunan Peçin'de kurulmuş medrese yapı, mimari düzeni ve cümle kapısı kemerleri ile Selçuklu geleneklerinden farklı bir mimari anlayışın izlerini taşımaktadır. Eyice, *a.g.m.*, s.69.

¹²⁵ BOA. EV. d. 16782, s.91.

¹²⁶ BOA. EV. d. 23070, s.88

¹²⁷ BOA. EV. d. 23070, s.60.

¹²⁸ BOA. EV. d. 23070, s.58.

¹²⁹ BOA. EV. d. 25708, s.34.

¹³⁰ BOA. EV. d. 25708, s.53.

¹³¹ BOA. EV. d. 20982, s.2.

¹³² BOA. EV. d. 18971, s.34.

paradır. Giderleri ise 441 kuruş 10 para olup, tevliyet, sıbyan muallimi maaşı ve tamirat masraflarına sarf edilmiştir. Hesaptan kalan 84,5 kuruş ise vakfın önceki seneden devreden 3445 kuruşluk borcundan düşülmüştür. Vakfın yeni borcu 3360,5 kuruşa gerilemiştir. Vakfa gelir sağlamak üzere nemalandırılan para ise 2824 kuruş 25 para olarak kayda geçmiştir¹³³. Vakfın 1883-1884 tarihli muhasebe kaydında mütevellisi olarak Hacı İsmail Efendi gösterilmiştir. Vakfın gelirleri toplamı 2132 kuruştur. Bu gelirin kaynakları ise tarla hasılatı ve 2844 kuruşluk nakit paranın senelik nemasıydı. Giderlerinin toplamı ise 2132 kuruş olup, bu para muallimhâne tamirata, sıbyan muallimi ücreti, tevliyet ödemesi, maaş ve harçlara sarf edilmiştir. Vakfın gelir ve giderlerinin denk geldiği anlaşılmaktadır. Muallimhâne mamur yani hali hazırda kullanılır durumdadır¹³⁴.

Milas'a bağlı Kızılca karyesindeki Abdülaziz Ağazâdelerden Koca Ömer Ağa Vakfı caminin yanında medrese ve mektep için vakfedilmiştir. Vakfın 1876-1877 tarihli kaydına göre vakfın mütevellisi Mehmed Said Bey'dir. Vakfa gelir sağlaması amacıyla Kızılca karyesinde bir takım kiralık mekânlar, bahçe, han ve zeytin ağaçları vakfedilmiştir. Buralardan elde edilen gelir 4829 kuruştur. Vakfın giderleri arasında 600 kuruş müderris maaşı, 486 kuruş medrese ve dershanenin tamir masrafı gösterilmiştir. Toplam senelik giderlerin tutarı ise 8749 kuruştur. Ancak vakfın gelirleri giderleri karşılamadığından 3920 kuruşluk borç sonraki seneye devredilmiştir. Aslında vakfın bir önceki muhasebesinden de borçlu olduğu ve bunun tutarının ise 6266 kuruş 10 para olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf toplamda 10186 kuruş 10 para borçlu durumdadır¹³⁵. Vakfın 1878-1879 tarihli kaydında yine mütevellisi olarak Mehmed Said Bey yazılıdır. Senelik geliri 7939 kuruştur. Gelir kalemleri arasında önceki senenin fazlası, bahçe ve han icarları ile zeytin ağaçlarından elde edilen miktar yazılmıştır. Vakfın gideri ise 6189 kuruştur. Giderleri arasında 600 kuruş müderris ücreti ile 512 kuruş medresenin tamir masrafı görünmektedir. Vakfın bu seneki gelirleri giderlerinden 1750 kuruş fazla olup mevcut borçtan düşülmüştür. Çünkü vakfın önceki seneden 8436 kuruş 10 para borçlu olduğu anlaşılmaktadır. Halen vakfın 6686 kuruş 10 para borçlu olduğunu görüyoruz¹³⁶. Koca Ömer Ağa vakfının 1883-1884 tarihli kaydında aynı zamanda Nefs-i Milas karyesindeki cami, mektep ve medresenin ihtyası için vakfedildiği yazılıdır. Vakfın mütevellisi yine Mehmed Said Bey'dir. Vakfın senelik geliri 4393 kuruştur. Gelir kalemleri arasında önceki seneden artan para, bahçe icarı, hane kirası, zeytin hasılatı ve diğer müsakkafat gelirleri gösterilmiştir. Giderleri ise 5184,5 kuruştur. Vakfın 791,5 kuruş borçla seneyi kapattığı anlaşılmaktadır¹³⁷.

Bozöyük'e bağlı Leyne köyündeki vakıf cami ve mektep için tahsis edilmişti. 1882-1883 tarihli muhasebe kayıtlarına göre Leyne köyü mektep ve cami vakfının mütevellisi Hacı Cemal Efendi'ydı. Vakfın senelik geliri 3360 kuruş olup, tarla icarı, aşar hasılatı ve diğer icarlarından elde edilmiştir. Vakfın 3300 kuruşluk giderleri arasında muallime 260 kuruş ödendiği görülmektedir¹³⁸.

4. İmaret Vakıfları

İmaret, vesikalarda imarethane olarak geçmekte olup cami, mescid, medrese, tabhâne, dârüşşifâ, aşevi, kervansaray, muvakkithâne ve türbe gibi birimlerin tamamı için olduğu gibi bu binalardan biri olan aşhane için de bu ifade kullanılmıştır. Hem aşevi hem de imar edilmiş anlamına gelir. Osmanlı Devleti'nde birçok içtimaî ve beledî hizmet vakıflar tarafından karşılanmakta olup çeşitli eser ve hizmetlerin vakfedildiği bilinmektedir¹³⁹. İmaretler de her biri birer vakıf olan külliyelerin parçası veya müstakil kurumlar olarak vakfiyelere göre işlerdi¹⁴⁰. Bu durumda imarete görev yapanların alacakları ücret vakıf tarafından belirlendiği gibi imaretin nasıl işleyeceği, ne kadar ve nasıl yemek dağıtılacağı, dağıtılacak yemeklerin çeşidi bile bu vakfiye ve nizamnamelerinde kayıtlıydı. Büyük bir külliyenin parçası olmayan küçük aşevleri de daha çok misafir ve fukara

¹³³ BOA. EV. d. 23070, s.75.

¹³⁴ BOA. EV. d. 23070, s.61.

¹³⁵ BOA. EV. d. 18971, s.20.

¹³⁶ BOA. EV. d. 23070, s.76.

¹³⁷ BOA. EV. d. 23070, s.64.

¹³⁸ BOA. EV. d. 23070, s.54.

¹³⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda İmâret sitelerinin kuruluşu ve işleyiş tarzına dâir araştırmalar", *İÜİF Mecmuası*, XXIII / 1-2 (1963): 239-296.

¹⁴⁰ Bu konuda bkz. Ahmet Köç, "İdari ve mali açılardan XVII. yüzyılda Seyyid Hüseyin Gazi Tekkesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 72, (2014): 15-42.

için hizmet verirdi¹⁴¹. Dolayısıyla medrese talebelerine, cami görevlilerine, fakirlere ve gelip-giden yolcu ve misafirlere yemek vermek üzere kurulmuş aşevirdi¹⁴². İmarethaneler genellikle kurucularının veya mensubu bulunduğu cami vb. kurumların adıyla anılırdı. İmarethaneyi kuran kimse, buradan kimlerin yararlanacağını, gelirlerinin ne olduğunu, elde edilecek gelirin nasıl ve niçin harcanacağını vakfiyesinde ifade ederdi. Bu haliyle genellikle ihtiyaç sahiplerinin faydalandığı imarethanelerin Milas kazasında mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Elhac Abdülaziz Ağa Vakfı'nın 1878-1879 tarihli kaydında vakfın cami, mektep, medrese ve imaret için tahsis edildiği belirtilmiştir. Vakfın mütevellisi Mehmed Said Bey'dir. Vakfın senelik geliri 22632,5 kuruştur. Gelirleri arasında önceki seneden artan para, çeşitli mülk gelirleri, asiyâb icarı, hamam, bahçe, çiftlik ve kışlak kiralari yer almıştır. Vakfın gideri ise 21232,5 kuruştur. Giderleri arasında 3547 kuruşluk imaret için satın alınan erzak bedeli ile çeşitli giderler yer almıştır¹⁴³. Abdülaziz Ağa vakfının 1883-1884 tarihli kaydında vakfın cami, mektep, medrese ve imaret için tahsis kılındığı ifadesi yine yer almıştır. Vakfın mütevellisi halen Mehmed Said Bey'dir. Abdülaziz Ağa vakfının giderleri arasında 12870 kuruş imarete erzak bedeli olarak harcanan para görülmektedir. Vakfın çeşitli kalemlerden 37071 kuruş gelirin karşılıklı 36856,5 kuruş gideri gösterilmiştir. Vakfın giderlerinin üçte birinin imaret için sarf edildiği anlaşılmaktadır¹⁴⁴. Abdülaziz Ağa Vakfı'nın 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi yine Mehmed [Said] Bey'dir. Vakfın senelik geliri 41386 kuruş, giderleri ise 40582 kuruş olarak gerçekleşmiştir. Gider kalemleri arasında imaretle ilgili olarak 17744 kuruş erzak bahasına sarf olunan para gösterilmiştir. Bu oran vakıf gelirlerinin % 42,8'nin yani neredeyse yarısına yakınının imaret için harcandığına işaret etmektedir.¹⁴⁵

Milas kasabasında Mehmed Said Ağa Vakfı'nın cami, mektep ve medresenin yanında imaret giderleri için tahsis kılındığı anlaşılmaktadır. Bu vakfın 1878-1879 tarihli muhasebe kaydında mütevellisi Mehmed Said Bey'dir. Vakfın senelik geliri 30112,5 kuruştur. Gelir kalemleri ise önceki seneden devredilen para, Acem hanı, bahçe, asiyâb, çiftlik, ve kışlak icarları ile diğer gelirlerden ibaretti. Vakfın giderleri ise 26962,5 kuruştur. Giderleri arasında imaret aşçıları Mehmed, Ali ve Şakir efendilerin maaşları, imaret için pirinç ve sade yağ bedelleri gösterilmiştir¹⁴⁶. Vakfın 1883-1884 tarihli muhasebe kaydında senelik 40501 kuruş geliri vardı. Gelir kalemleri arasında önceki seneden devreden para, Acemhanı icarı ile kışlak, bahçe, değirmen, Tekfuranbarı ve Kuru çiftliği icarlarının dışında diğer müsakkafat ödemeleri gösterilmiştir. Vakfın giderleri ise 40280,5 kuruştur. Vakfın giderleri arasında 200 kuruş imaret aşçısı ücreti, 250 kuruş imaretin tamiri masrafı ve 12876 kuruş imarete erzak bahası ayrılmıştır. Vakfın gelirlerinin neredeyse üçte biri imaretin giderlerine tahsis edilmiştir¹⁴⁷. Vakfın 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi Mehmed Said Bey'dir. Vakfın senelik geliri 44902 kuruştur. Vakfın gideri ise 43560 kuruş 10 paradır. Vakfın giderleri arasında imaret ile ilgili olarak 19744 kuruş imarete erzak bahası ve 1155 kuruş medrese dersaneleri ve imaret tamiri masrafı gösterilmiştir. Vakfın gelirlerinin % 46,5'i yani neredeyse yarısına yakını imaretle ilgili hususlara tahsis edilmiştir¹⁴⁸.

5. Zaviye / Türbe Vakıfları

Zaviye, bir tarikata mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan, yol üzerinde, köy veya kasabalardaki binaları ve eklentilerini ifade eder. Ayrıca geçit, derbent ve kervansarayların seyrek bulunduğu yerlerdeki misafirhanelere de zaviye denirdi. Şehitler dışında kurulan zaviyelerin başlıca fonksiyonunun konaklamak olduğu, yolcuların yeme, içme ve barınma ihtiyaçlarının ücretsiz karşılandığı anlaşılmaktadır. Yine tekkenin küçüğü de türbe ve zaviye olarak ifade edilirdi. Burada gelip geçenlere hizmet edenlere zaviyedâr denildiği gibi bu hizmeti yapanlar vergiden

¹⁴¹ Zeynep Tarım Ertuğ, "İmaret", TDV İslâm Ansiklopedisi, XXII (İstanbul 2000): 219-220.

¹⁴² Ayverdi, a.g.s., s.557.

¹⁴³ BOA. EV. d. 16782, s.91.

¹⁴⁴ BOA. EV. d. 23070, s.58.

¹⁴⁵ BOA. EV. d. 25708, s.34.

¹⁴⁶ BOA. EV. d. 23070, s.88.

¹⁴⁷ BOA. EV. d. 23070, s.60.

¹⁴⁸ BOA. EV. d. 25708, s.53.

muafı¹⁴⁹. Zaviyeler her şeyden önce dinî-tasavvufî terbiye yeri idi. Bu müesseseler dinî-tasavvufî yönlerinin yanında halkla bütünleşmenin ve kültür alışverişinin sağlandığı önemli merkezlerdi¹⁵⁰.

Milas'ın Türbe karyesinde Pir Ahmed Çelebi türbesinin/zaviyesinin bakım, onarım ve diğer giderleri için vakıf yapılmıştı. Vakfın 1851 tarihli muhasebe kaydına göre mütevellisi ve zaviyedârı Mustafa'ydı. Vakfa gelir olarak bir asiyâb icarı bırakılmış ve yıllık geliri 900 kuruştur. Vakfın giderleri ise 750 kuruş olup, bu giderler arasında türbeyi ziyaret edenlere verilen yemek parası, hasır bedeli, maaş ve türbede bulunan misafirhanenin tamir masrafı gösterilmiştir. Vakfın senelik gelir ve gideri arasında 150 kuruş fazlalık mevcuttu¹⁵¹. Bu zaviyenin 1872 tarihli muhasebe kaydına göre 285 kuruş hazineye ödenmiştir¹⁵². Vakfın 1878-1879 tarihli kaydında mütevellisi halen Hacı Mustafa Efendi'dir. Vakfın geliri 1435 kuruştur. Gelir kalemleri arasında önceki seneden devredilen para, Ilıca köyündeki değirmenin icarı, zeytin hasılatı ve tarla kirası yer almıştır. Vakfın gideri ise 1360 kuruş olup, zaviyedâr ücreti, asiyâbın ve zaviyenin tamir masrafı ile maaş ve harçtan ibarettir. Kalan 75 kuruş zaviyeye gelenlere yemek yedirilmesi için mütevelliyeye teslim edilmiştir¹⁵³. Vakfın 1882-1883 tarihli kaydında mütevellisi yine Hacı Mustafa'dır. Vakfın gelirleri ilgili arşiv belgesi yırtıktır. Fakat gelirlerini önceki senenin fazlası, değirmen icarı, zeytin hasılatı ve tarla icarı oluşturmaktadır. Vakfın giderleri ise 1982,5 kuruştur. Giderlerini ise zaviyedâr ücreti, zaviyenin tamirâtı, emlak vergisi, maaş, harç ve zaviyeyi ziyaret edenlere verilen yemek ücretleri teşkil etmiştir. Vakfın gelirleri giderlerinden fazladır. Çünkü artan paranın zaviyeye gelip gidenlere yemek yedirilmesi için mütevelliyeye teslim edildiği anlaşılmaktadır¹⁵⁴. Zaviye vakfının 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi yine Hacı Mustafa'dır. Vakfın senelik geliri 2376 kuruştur. Gelir kalemleri arasında önceki seneden devreden fazlalık, değirmen ve tarla icarı ile zeytin hasılatından elde edilen hasılat yer almıştır. Giderleri ise 2071,5 kuruştur. Vakfın giderlerini ise zaviyedârlık ücreti, zaviyede verilen yemek masrafı, değirmen ve tarlanın emlak vergisi, maaş ve harçlar oluşturmuştur. Kalan 314,5 kuruş ise mütevelliyeye zaviyede yemek verilmesi amacıyla teslim edilmiştir¹⁵⁵.

Milas'ın Kılavuz (Kulağuz) dağında Hüdaverdi Zaviyesi Vakfı'na ait 1872 tarihli kayıta 329 kuruş hazine namına ödenmiştir¹⁵⁶. Hüdaverdi Vakfı'nın 1876-1877 tarihli muhasebe kaydında mütevellisi olarak İsmail ve Mehmed Efendiler görünmektedir. Senelik 315 kuruş geliri olup bu para ise önceki seneden devreden para, zeytin ağaçları ve aşar hasılatından elde edilmiştir. Vakfın bu gelirinden 255 kuruş tevliyet ücreti, hasır ve süpürge bedeli ile maaş ve harçlara sarf edilmiştir. Vakfın artan 60 kuruşluk parası zaviyeye gelip gidenlere yemek yedirilmesi için tahsis edilmiştir¹⁵⁷. Bu vakfın 1878-1879 tarihli kaydında mütevellisi yine Hacı İsmail ve Mehmed Efendilerin olduğu görülmektedir. Vakfın senelik geliri 315 kuruş vardı. Bu paranın önceki senenin fazlası, zeytin ve aşar hasılatından elde edildiği anlaşılmaktadır. Giderlerini ise tevliyet ücretleri, zaviyenin tamirâtı, maaş ve harçlar oluşturmakta olup toplam 284 kuruştur. Fazla kalan 30 kuruş vakıf şartnamesi gereğince zaviyeye gelip gidenlere yemek yedirilmesi için mütevellisine terk edilmiştir¹⁵⁸.

6. Misafirhane / Oda Vakıfları

Milas'ta gureba, ulema, yolcu ve misafir gelenlere yemek ve yatacak yer temin etmek amacıyla misafirhane veya odalar inşa edilerek bunların ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakıflar kurulmuştur. Bunlardan bir tanesi Abazazâde Hacı Ebubekir Ağa'nın evinin bitişiğinde inşa ettirdiği odaydı. Bu oda için kurulan vakfın 31 Mart 1849 tarihli vakfiyesinde zeytinlik, değirmen hasılatı, yağ dükkânı, boya kazanı geliri ile helvacı dükkânı ve mağazalar tahsis edilmiştir¹⁵⁹. İncelediğimiz dönemde Milas vakıfları arasında Arbazlı, Arbazoğlu, Arbazlıoğlu ve Arbazoğlu İsmail adıyla ifade edilen misafirhane veya oda vakfı mevcuttur. Arbazoğlu İsmail misafirhanesi

¹⁴⁹ Pakalın, *a.g.s.*, *Cilt:III*, s.648.

¹⁵⁰ Muşmal-Arıcı, *a.g.m.*, s.355.

¹⁵¹ BOA. EV. d. 14003, s.2.

¹⁵² BOA. EV. d. 20982, s.2.

¹⁵³ BOA. EV. d. 16782, s.94.

¹⁵⁴ BOA. EV. d. 23070, s.69.

¹⁵⁵ BOA. EV. d. 25708, s.26.

¹⁵⁶ BOA. EV. d. 20982, s.2.

¹⁵⁷ BOA. EV. d. 18971, s.33.

¹⁵⁸ BOA. EV. d. 23070, s.74.

¹⁵⁹ Adıyeke, *a.g.e.*, s.80.

Milas kazasının Yeniköy (Cedidköy) karyesindeki Vakfın kuruluş amacının köye gelip gidenlerin konaklaması olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Vakfın 1851 tarihli muhasebe kaydına göre zeytinyağından olan geliri senelik 250 kıyye yani 875 kuruştur. Vakfın yıllık gideri ise 715 kuruştur. Bu giderler arasında misafirhanede konaklayanlar için yemek masrafı, hasır bedeli, kâtip maaşı ve müfettiş harcı gösterilmiştir. Vakfın gelir-giderinde 160 kuruş fazlası mevcuttur¹⁶⁰. Bu vakfın 1861 tarihli kaydına göre maaş masrafı 2,5 kuruştur¹⁶¹. Vakfın 1872 tarihli kaydında hazineye 25 kuruş ödendiği ifade edilmiştir¹⁶². Milas'ın Kırcağız / Kırcağız-ı Yeni karyesinde ise Arbazlı/Arbazlıoğlu adıyla kurulmuş oda vakfı vardı. Bu vakfın 1882-1883 tarihli kaydında mütevellisi Arbazlıoğlu Mehmed'dir. Vakfın senelik zeytin ve tarla hasılatından geliri 110 kuruştur. Giderleri ise odanın tamir masrafı, odada konaklayan misafirlere yemek ücreti, maaş ve harçlardan ibaret olup 95 kuruş olarak gösterilmiştir. Hesaptan kalan 15 kuruş odada konaklayan misafirlere yemek yedirilmesi için mütevellisine terk edilmiştir¹⁶³. Bu vakfın 1883-1884 tarihli kaydında mütevellisi Mehmed Ağa'dır. Vakfın senelik 360 kuruş geliri olup, tarla icarı ve zeytin hasılatından elde edilmiştir. Senelik gideri ise 300 kuruş olup, odada misafir olanlara yemek ücreti, hasır, süpürge, emlak vergisi, maaş ve harçlara kullanılmıştır. Vakfın hesaplarından artan 60 kuruşun ise sonraki senede sarf edilmek üzere gelir kaydedilerek mütevelliyeye teslim edilmiştir¹⁶⁴. Vakfın bir önceki senenin hesaplarına göre hem gelirlerinin hem de giderlerinin arttığı görülmektedir.

Mandalyat nahiyesine bağlı Kızılca karyesindeki Zorbazoğlu Vakfı misafirhane için kurulmuştur. 1876-1877 tarihli kayıta mütevellisi Zorbazoğlu Ali görülmektedir. Vakfın 220 kuruş geliri vardır. Bu gelirler ise önceki seneden artan meblağ, bağ hasılatı ve zeytin ağaçlarından elde edilmiştir. Vakfın 190 kuruşluk masrafı ise tevliyet ücreti, misafirhanenin tamirâtı, maaş ve harçlardan ibarettir. Vakıf hesabından arta kalan 30 kuruş misafirhaneye gelenlere yemek verilmesi için mütevelliyeye teslim edilmiştir¹⁶⁵.

Milas kazasının Kafaca köyünde Hacı Mustafa [Ağa] Vakfı misafirhane olarak tahsis edilmiştir. 1851 tarihli vakıf kaydına göre vakfa gelir sağlaması için zeytin ağacı ve bunlardan elde edilecek zeytinyağı gelirleri vakfedilmiştir. Zeytinyağı geliri senelik 525 kuruştur. Bu gelir misafirhanede konaklayanlara verilen yemek, süpürge, hasır, tamir, maaş ve harçlara sarf edilmiştir. Bunların senelik tutarı ise 473 kuruş olup kalan 52 kuruş mütevellisine terk edilmiştir. Ancak mütevellinin kim olduğu belirtilmemiştir¹⁶⁶. Bu vakfın 1861 tarihli kaydında 5 kuruş maaş ve harç bedeli gösterilmiştir¹⁶⁷. Vakfın 1872 tarihli kaydına göre hazineye 35 kuruş ödenmiştir¹⁶⁸.

Milas kazasında Türbe köyündeki Pir Ahmed Çelebi türbesinin aynı zamanda misafirhanesi vardı. Yukarıda ifade edilen bilgilere göre 1851 senesi muhasebe kayıtlarında türbenin ve misafirhanenin hesapları birlikte yazılmıştır. Ancak 1861 tarihli kayıta sadece misafirhane olarak belirtilmiştir. Misafirhane vakfının hesaplarına 80 kuruş maaş ve 20 kuruş harç bedeli olmak üzere 100 kuruş masraf yazılmıştır¹⁶⁹.

Milas'ın Mandalyat nahiyesine bağlı Hacı Ahmedler köyünde Gök Hasanoğlu Vakfı misafirhaneye tahsis edilmişti. Vakfın 1876-1877 tarihli kaydına göre mütevellisi Gök Hasanoğlu Mehmed'dir. Vakfa gelir sağlaması için köyde bulunan bahçe ve zeytin ağaçları tahsis edilmişti. Zeytin ağaçlarından elde edilen gelir ve bir önceki seneden kalan paranın toplamı 183 kuruştur. Bu paranın 168 kuruşluk kısmı müteveli ücreti, tamir masrafı, maaş ve harç bedeli olarak kullanılmıştır. Kalan 15 kuruş ise misafirhaneye gelip gidenlere yemek verilmesi mütevelliyeye teslim edilmiştir¹⁷⁰.

¹⁶⁰ BOA. EV. d. 14003, s.2.

¹⁶¹ BOA. EV. d. 17121, s.3.

¹⁶² BOA. EV. d. 20982, s.2.

¹⁶³ BOA. EV. d. 23070, s.66.

¹⁶⁴ BOA. EV. d. 23070, s.62.

¹⁶⁵ BOA. EV. d. 18971, s.23.

¹⁶⁶ BOA. EV. d. 14003, s.3.

¹⁶⁷ BOA. EV. d. 17121, s.3.

¹⁶⁸ BOA. EV. d. 20982, s.2.

¹⁶⁹ BOA. EV. d. 17121, s.3.

¹⁷⁰ BOA. EV. d. 18971, s.29.

Milas kazasında Hacıoğlu misafirhanesinin 1861 tarihli kaydına göre maaş ve harç masrafı 20 kuruştur¹⁷¹. Yine 1861 tarihli kayıtlarda Mandalyat kazası dahilinde Derince köyündeki Hacı Hasan oğlu vakfının 40 kuruş ve Hacı Ali misafirhanesinin ise 10 kuruş maaş ve harç masrafları gösterilmiştir¹⁷². Bu vakfın 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi olarak Hasan ismi geçmektedir. Vakfın gelir ve gideri 350 kuruştur. Gelirlerini zeytin hasılatından elde etmiştir. Giderlerini ise odada konaklayana verilen yemek bedeli ve maaş-harç oluşturmıştır¹⁷³.

Mandalyat kazası dahilinde Derince köyündeki Abdioğlu/Hacı Abdizâde Misafirhanesi Vakfı'nın 1861 tarihli hesabında 10 kuruş maaş ve harç masrafları gösterilmiştir¹⁷⁴. Hacı Abdizâde misafirhanesinin 1872 tarihli kaydında hazineye 25 kuruş ödendiği belirtilmiştir¹⁷⁵. Bu vakfın 1878-1879 tarihli kaydında ise Hacı Abdioğlu ve Atike Kadın Vakfı şeklinde yazıldığı görülmektedir. Vakıf hem misafirhane hem de çeşme hayratıdır. Vakfın mütevellisi Abdullah Efendi'dir. Senelik geliri 406 kuruş olup, önceki senelerden devredilen para ile zeytin hasılatından elde edilmiştir. Vakfın gideri ise 373 kuruştur. Kalan 33 kuruş hizmetine karşılık mütevellisine verilmiştir¹⁷⁶.

Milas kasabasında Hamam Mahallesinde Şehir Kahyası veya Şehir Kethüdası adıyla anılan misafirhane / oda vakfı vardı. Vakfın 1878-1879 tarihli kaydında mütevellisi Ömer Ağa'dır. Vakfın geliri 557 kuruştur. Gelirleri arasında önceki seneden devredilen para, zeytin ve tarla hasılatı ile Yusufça deresindeki bir bab değirmenin kirası yer almıştır. Vakfın senelik gideri ise 482 kuruştur. Giderlerini ise tevliyet ücreti, misafirhanenin tamirâtı ile maaş ve harçlar oluşturmıştır. Kalan 75 kuruş ise misafirhaneye gelip gidenlere yemek yedirilmesi için mütevellisiye teslim edilmiştir¹⁷⁷. Vakfın 1882-1883 tarihli muhasebe kaydında mütevellisi yine Ömer Ağa'dır. Vakfın senelik geliri 890 kuruş olup, bu gelir ise zeytin hasılatı, tarla ve değirmen icarından elde edilmiştir. Bu gelirin 770 kuruşluk kısmı ise misafirhaneye gelip gidenlere yemek bedeli, hasır ve süpürge masrafı, iki senelik emlak vergisi, maaş ve harç olarak harcanmıştır. Kalan 120 kuruş ise vakıf şartnamesi gereğince misafirhaneye gelip gidenlere yemek ücreti olarak terk edilmiştir¹⁷⁸. Bu vakfın 1883-1884 tarihli kaydına göre Ömer Ağa'nın mütevellisi olarak görevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Vakfın senelik geliri bir önceki yıla göre azalma göstermiş ve 720 kuruş olarak gerçekleşmiştir. Buna karşılık giderleri de azalmış ve 652,5 kuruşa gerilemiştir. Giderleri arasında misafirhanede konaklayanlara yemek ücreti, değirmenin vergisi, hasır ve süpürge bedeli ile maaş ve harçlar gösterilmiştir. Vakfın senelik hesabında 67,5 kuruş fazlası olup bir sonraki seneye gelir kaydedilerek mütevellisine verilmiştir¹⁷⁹. Şehir Kethüdası Vakfının 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi olarak yine Ömer Ağa'dır. Vakfın senelik geliri 1303,5 kuruştur. Önceki seneden devreden fazlalık, tarla ve değirmen icarı ile zeytin hasılatından elde edilen geliri vardı. Vakfın gideri ise 878,5 kuruştur. Giderleri arasında odada misafir olanlara verilen yemek ücreti, değirmen ve tarla vergisi ile odanın tamirâtı gösterilmiştir. Kalan 425 kuruş ise sonraki seneye devredilmiştir¹⁸⁰.

Bir diğer vakıf ise Ahmed Kethüda vakfıydı. Vakıf Mandalyat nahiyesinin Çandır köyünde olup misafirhanenin ihyası için tesis edilmiştir. Bu vakfın 1868 tarihli kaydında 249 kuruş 36 para geliri olduğu ancak giderinin bulunmadığı yazılıdır¹⁸¹. Vakfın 1878-1879 tarihli kaydında mütevellisi olarak İbrahim Ağa ismi yer almaktadır. Vakfın senelik geliri 392 kuruş olup önceki seneden devredilen para, bağ ve zeytin hasılatından ibarettir. Giderleri ise 372 kuruş olup tevliyet ücreti, hasır ve süpürge ile tamirat masraflarına sarf edilmiştir. Kalan 20 kuruş mütevellisine terk edilmiştir¹⁸².

¹⁷¹ BOA. EV. d. 17121, s.3.

¹⁷² BOA. EV. d. 17121, s.3.

¹⁷³ BOA. EV. d. 25708, s.51

¹⁷⁴ BOA. EV. d. 17121, s.3.

¹⁷⁵ BOA. EV. d. 20982, s.2.

¹⁷⁶ BOA. EV. d. 23070, s.82.

¹⁷⁷ BOA. EV. d. 16782, s.88.

¹⁷⁸ BOA. EV. d. 23070, s.50.

¹⁷⁹ BOA. EV. d. 23070, s.63.

¹⁸⁰ BOA. EV. d. 25708, s.27.

¹⁸¹ BOA. EV. d. 20685.

¹⁸² BOA. EV. d. 23070, s.89.

Milas'ın Mandalyat nahiyesi Kılavuz (Kulağuz) köyünde Çelebioğlu / Çelebioğlu Mehmed vakfı mevcuttur. Vakfın 1878-1879 tarihli muhasebe kayıtlarında misafirhaneye tahsis edildiği ve mütevellisinin evlad-ı vakıftan Mustafa olduğu yazılıdır. Vakfın senelik geliri 554 kuruş olup, önceki senelerden devredilen para, zeytin hasılatı ve asiyyâb kirasından elde edildiği anlaşılmaktadır. Giderleri ise 509 kuruş olup, tevliyet, süpürge, hasır ve tamir masrafı ile maaş ve harçlara sarf edilmiştir. Kalan 45 kuruş ise mütevellisine verilmiştir¹⁸³. Yine bu vakfın Çelebioğlu adıyla Milas kazasının Nefs-i Milas karyesinde olduğunu görüyoruz. Vakfın 1883-1884 tarihli kaydında mütevellisi Molla Mustafa'dır. Vakfın gelirleri ile ilgili kısım belgenin tahrip olması nedeniyle tespit edilememiştir. Giderleri ise 1139 kuruş 10 paradır. Giderleri arasında misafirlere yemek ücreti, odanın tamir masrafı, iki senelik emlak vergisi, maaş ve harçlar gösterilmiştir. Muhasebe kaydında kalan bir miktar paranın odada konaklayanlara yemek yedirilmesi için mütevelliyeye verildiği ifade edildiğine göre misafirhanenin borçlu olmadığı anlaşılmaktadır¹⁸⁴. Vakfın 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi Mustafa'dır. Vakfın senelik geliri 1364,5 kuruştur. Gelirlerini önceki seneden devredilen para ve değirmen hasılatından elde etmiştir. Giderleri ise 1193,5 kuruş olarak gerçekleşmiştir. Gider kalemlerini ise odada konaklayanlara verilen yemek masrafı ve değirmen vergisi oluşturmuştur. Vakfın gelir-gider hesaplarında 231 kuruş fazla verdiği ve bu paranın teamüllere uygun olarak mütevellisine, ihtiyaçlara harcanmak üzere teslim edilmiştir¹⁸⁵.

7. Çeşme / Bi'r-i Mâ' veya Su Kuyusu / Sarnıç Vakıfları

İnsanların gündelik yaşamlarını devam ettirebilmeleri için su en büyük ihtiyaçtı. Toplumun ihtiyacı olan su ve yiyecek gibi maddelerin kolayca karşılanması hususu dikkatlice üzerinde durulan bir konu olmuştur. Bu nedenle şehir, kasaba ve köy meydanlarında ile mahalle aralarında veya yollarda bulunan içme sularının düzenli şekilde akması için vakıflar kurulmuştu. Osmanlı toplumunda su getirmek veya çeşme yaptırmak, dinî bir kültürün pratiğe uygulanmasının yaygın bir göstergesidir. Bu nedenle Osmanlı'da en yüksek görevliden en aşağıdakine, en zengininden en fakirine kadar su getirme ve çeşme yaptırmaya faaliyetini her fert üstlenmiştir. Sebil, pınar veya çeşme gibi hayrat yaptıranların gaye ve beklentilerinin yanı sıra bina edilen eserlerin şehirlerin fiziki çehresinin oluşumuna da katkısı büyüktür¹⁸⁶. Öyle ki Adana'da Osmanlı döneminde yapıp vakfedilen tüm kurumların % 22,92'sini su kurumları oluşturmaktaydı. “*Sadakanın en faziletlisi su teminidir*” hadisinden kaynaklı düşünceyi benimseyen Türk toplumu kır veya şehirlerin her tarafını su hayratı ile donatmıştır¹⁸⁷. 18. yüzyıl ortalarında Milas kasabasının içme suyu kuyulardan temin ediliyordu. 1752-1753 yılında Abdülaziz Ağazâde Mehmed Seyyid Bey (Hacı Mehmed Said) kasabaya üç saat mesafeden Beypınarı¹⁸⁸ suyunu getirip, çeşmeler yaptırmıştır. 19. yüzyılda bu su halen Milas'ın içme suyu ihtiyacını karşılıyordu. Ayrıca Soda Dağı'nın batısında iyi kalitede içme suyu çıkıyordu. Bu da içme suyu olarak kullanılıyordu. 19. yüzyılın sonlarında kasabada altı tane çeşme vardı. Ayrıca kırsal kesimin ve yolcuların su ihtiyaçlarını karşılamak için Milas kazası dahilinde pek çok sarnıç yapılmıştı. Özellikle Abdülaziz Ağalar çeşme ve sarnıç yapımına öncülük etmişti¹⁸⁹. Milas'ta maî-lezîz yani içme suyu, bi'r-i mâ' yani su kuyusu, kuyu veya sarnıç olarak adlandırılan bu vakıfların temel amacı çeşmelerin kırık künklerinin tamiri, bozulan suyollarının yapılması, su kuyularının temizlenmesi, su kuyularının ip, kova ve taşlarının temini içindir. Vakıf gelirleri yeni çeşme yapılması, harap olan çeşmelerin tamiri, bozulan suyollarındaki künklerin değiştirilmesi, kuyulardan su çekmeye yarayan makara, kova ve ip gibi malzemelerin temini veya yenilenmesi için sarf edilirdi. Tüm bunlar için Milas kazası ile köylerinde pek çok su vakfı tesis edilmiş ve bu hizmetlerin yerine getirilebilmesi için vakfı kuran kişiler, zeytinlik, bahçe, asiyyâb/değirmen gibi mülklerin yanında nakit para bırakmak suretiyle iş ve işlemlerin sürdürülmesine hizmet etmişlerdi.

¹⁸³ BOA. EV. d. 23070, s.87.

¹⁸⁴ BOA. EV. d. 23070, s.67.

¹⁸⁵ BOA. EV. d. 25708, s.50.

¹⁸⁶ Demirel, a.g.e., s.81-82; Osmanlı coğrafyası su potansiyeli bakımından büyük farklılıklar içermektedir. Bkz. Ahmet Köç, “XV-XVII. yüzyıllarda Silistre'de su vakıfları”, *VD*. 49, (2018): 9-20; Said Öztürk, “Osmanlı su yapılarında vakıfların rolü: tesis, onarım ve hizmet giderlerinin finansmanı”, *VD*. 80. Yıl Özel Sayı, (2019): 135-157.

¹⁸⁷ Alkan, a.g.e., s.259.

¹⁸⁸ Eroğlu, a.g.e., s.192.

¹⁸⁹ Adıyke, a.g.e., s.80-81.

Milas kazası vakıfları arasında Hafız Ömer adıyla anılan maî-lezîz / içme suyu vakfı mevcuttu. Vakıf yapılan su ve çeşmesi, Hoca Bedreddin Mahallesi ile kaza çarşısının kullanımına tahsis edilmişti. Vakfın mütevellisi ise Hafız Ömer'di. Vakfın 1851 tarihli muhasebe kaydına göre zeytin ağacı ve bir bab asiyâbtan geliri 537,5 kuruştur. Bu gelirden zeytinyağı üretimi, künk bedeli, çeşme inşası, amele ücreti ve yolcular için 514,5 kuruş masraf edilmişti. Vakfın senelik gelir-giderleri arasında 23 kuruş fazlası mevcuttu¹⁹⁰.

Milas kazasında Koca Ahmedoğlu bi'r-i mâ' / su kuyusu namıyla bir vakıf mevcuttu. 1851 tarihli kayda göre vakfın mütevellisi Hacı Çalık'tı. Vakfın geliri adına vakfedilmiş olan dükkânlardan elde edilmekteydi. Dört yıllık dükkân geliri ise 200 kuruş olup, bu gelirden su kuyusunda kullanılmak üzere kova ve ip satın alınması ile dükkânın tamir için 163 kuruş masraf yapılmıştır. Kalan 37 kuruş müteveli Hacı Çalık'a teslim edilmiştir¹⁹¹. Bu vakfın 1878-1879 tarihli kaydında müteveli olarak Hacı Çalıkoğlu Mehmed ismi yer almaktadır. Vakfın geliri 47,5 kuruştur. Gelir kalemleri arasında önceki seneden devredilen para ve Milas debbağhanesindeki bir dükkânın kirası yer almıştır. Vakfın giderleri ise 38 kuruş 30 paradır. Gelirleri su kuyusunda kullanılmak üzere urgan ve kova ile maaş ve harç olarak sarf edilmiştir. Kalan 8 kuruş 30 para ise müteveliye verilmiştir¹⁹². Yine 1861 tarihli kayıta Milas kazasının Eyne Osman karyesinde aynı adı taşıyan yani Koca Ahmed bi'r-i mâ' / su kuyusu vakfının olduğu yazılmıştır. Bu vakfın maaş ve harç bedeli 5 kuruştur¹⁹³.

Milas kasabasında Şerife Hatun Vakfı, sarnıç¹⁹⁴ vakfidir. 1872 tarihli muhasebe kaydında 376 kuruş 10 para hazine namına tahsil edilmiştir¹⁹⁵. Vakfın 1876-1877 tarihli kaydında müteveli olarak Hasan Ali ve Mehmed görülmektedir. Vakfa gelir sağlamak amacıyla zeytin ağaçları ve bir miktar paranın neması tahsis kılınmıştır. Nemalandırılan para 1915 kuruştur. Vakfın senelik toplam geliri 567 kuruş 10 paradır. Bu gelire karşılık vakfın gideri 5137 kuruş 10 paradır. Vakfın giderleri ise tevliyet ücretleri, sarnıçların tamir masrafı ve önceki seneden devredilen 2438 kuruşluk borçtur. Dolayısıyla vakıf muhasebesinde 4570 kuruş borçlu olduğu ve bu borcun bir sonraki seneye devredildiği anlaşılmaktadır¹⁹⁶. Bu vakfın 1878-1879 tarihli kaydında müteveli olarak yine Hasan Ali ve Mehmed görev yapmaktadır. Vakfın senelik geliri 729 kuruş 10 paradır. Gelirlerinin kaynağı önceki seneden devredilen para, zeytin hasılatı ve nakit paranın nemasıdır. Giderleri ise 659 kuruş 10 para olup, tevliyet ücreti, sarnıçın tamir masrafı, maaş ve harçlar masraf kalemlerini oluşturmaktadır. Kalan para ise 70 kuruş olup önceki seneden devredilen borçtan düşülmüştür. Vakıf halen 4500 kuruş borçlu durumdadır. Ayrıca vakfa gelir sağlamak üzere bağışlanan para 1915 kuruş olup, senelik neması 287 kuruş 10 paradır¹⁹⁷. Bu vakfın 1882-1883 tarihli muhasebe kaydında müteveli olarak halen Hasan Ali görev yapmaktadır. Vakfın 391 kuruşluk gelirinin kaynağı zeytin hasılatı ve nakit para nemasıdır. Nemalandırılan nakit para ise 2185 kuruştur. Vakfın gideri 400 kuruş olup, zeytin hasılatında çalışan amele ücretleri, sarnıç tamiri masrafı ve tevliyet ücretine sarf edilmiştir. Şerife Hatun Vakfı seneyi 9 kuruş borçla kapatmıştır¹⁹⁸. Vakfın 1884-1885 tarihli hesap kaydında halen Hasan Ali'nin müteveli olduğu görülmektedir. Vakfın senelik geliri ve gideri 374,5 kuruştur. Gelirleri arasında zeytin hasılatı ve nakit paranın neması vardır. Nemalandırılan para 2185 kuruş olup, 227 kuruş gelir elde edilmiştir. Giderleri ise sarnıçların tamiri, tevliyet ücreti maaş ve harçlardan ibaretti¹⁹⁹.

Milas kazası dahilindeki bir diğer maî-lezîz / su vakfı Çomakdağı köyündedir. Elhac Mustafa vakfı köyde bulunan türbe için vakfedilmiştir. 1851 tarihli kayda göre evlad-ı vakıf suretinde olduğu için vakfın mütevellisi Ayşe Hatun'dur. Vakfın gelirleri arasında zeytin ağacı ve zeytinyağı mahsulatı vardır. Vakfın yıllık geliri 700 kuruş olup, çeşmeye su gelmesini sağlayan künk bedeli, kireç, amele ücreti ile harç ve maaş masrafı ise 396

¹⁹⁰ BOA. EV. d. 14003, s.2.

¹⁹¹ BOA. EV. d. 14003, s.3.

¹⁹² BOA. EV. d. 16782, s.87.

¹⁹³ BOA. EV. d. 17121, s.3.

¹⁹⁴ Sarnıç, yağmur sularını biriktirmek ve gerektiğinde kullanmak amacıyla genellikle taştan yapılan yer altı su deposudur. Ayverdi, a.g.s., s.1064.

¹⁹⁵ BOA. EV. d. 20982, s.2.

¹⁹⁶ BOA. EV. d. 18971, s.22.

¹⁹⁷ BOA. EV. d. 16782, s.93.

¹⁹⁸ BOA. EV. d. 23070, s.52/3.

¹⁹⁹ BOA. EV. d. 25708, s.29.

kuruştur. Vakfın gelirlerinden masraflar düşüldükten sonra kalan 304 kuruş mütevelliyeye teslim edilmiştir²⁰⁰. Bu vakfın 1861 tarihli kaydına göre 5 kuruş maaş ve harç bedeli vardı²⁰¹.

Milas kazasının Kızılcağağ köyünde Elhac Ali adıyla kurulmuş maî- leziz / su vakfı mevcuttu. Bu vakfın 1851 tarihli kayıtlarına göre mütevellisi Hacı Ali olup, vakfa gelir sağlması için zeytin ağaçları ve bunlardan elde edilen zeytinyağı gelirleri vakfedilmişti. Vakfın senelik geliri 840 kuruştur. Elde edilen gelirden çeşmeye su getirilmesi için 200 aded künk satın alınmıştı. Bunların bedeli 300 kuruştur. Künk bedeli dışında kireç, zeytinyağı, amele ücreti, harç ve maaşlar için toplamda 382,5 kuruş masraf yapılmıştı. Vakfın yıllık hesaplarından 157,5 kuruş artmış olup bu para ise mütevelliyeye teslim edilmiştir²⁰². Yukarıda Elhac Ali şeklinde yazılmış olan vakıf diğer kayıtlarda Hacı Ali vakfı şeklinde yazılırken mescid ve çeşmenin ihyası için kurulduğu ifade edilmiştir. Vakfın 1876-1877 tarihli kayıtlarında mütevellisinin Hacı Veli olduğu görülmektedir. Çomakdağ-ı Atalanı Yaylağı'ndaki mescid ve çeşmenin ihyası için vakfedilmiştir. Vakfa gelir sağlması amacıyla Atalanı Yaylağı'nda zeytin ağaçları ve nakit para neması tahsis edilmiştir. Bunlardan elde edilen vakıf geliri 635 kuruştur. Vakfın toplam gideri ise 588 kuruş 5 paradır. Bu giderler arasında çeşmenin tamirat masrafı yer almıştır. Vakfın muhasebesinde 46 kuruş 35 para fazlası mevcuttur. Önceki yılın muhasebesinden de 3000 kuruşu olup toplamda 3046 kuruş 35 para nemalandırılmıştır²⁰³. Bu vakfın 1878-1879 tarihli muhasebe kaydında mütevellisi yine Hacı Veli'dir. Vakfın senelik geliri 630 kuruştur. Vakfın giderleri arasında çeşmenin tamir masrafı, harç ve maaşlar yer almakta olup, toplam 588 kuruş 5 paradır. Hesaptan kalan 46 kuruş 35 para ise vakfa gelir sağlamak üzere nemalandırılan nakit mevcut varlığına ilave edilmiştir²⁰⁴. Vakfın 1882-1883 senesine ait muhasebe kaydında mescidle birlikte çeşme vakfı olduğu yazılmıştır. Mütevellisi yine Hacı Veli'dir. Vakfın senelik geliri 1034 kuruştur. Bu gelirden çeşmenin tamir masrafı, maaş ve harç olarak 1023,5 kuruş sarf edilmiştir. Kalan 10 kuruş para ise vakfın mütevellisine verilmiştir²⁰⁵. Vakfın 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi Kara Mehmed ve Molla Hüseyin'dir. Vakfın senelik geliri 3684 kuruş olup, nakit paranın nemasından ve zeytin hasılatından elde edilmiştir. Giderleri ise 3361,5 kuruştur. Vakfın gelirleri arasında iki ayrı çeşme için 1750 kuruşluk iki zeytinlik hasılatı gösterilmiştir. Gider kalemleri arasında ise 980 kuruşa iki çeşmenin tamir ettirildiği yazılmıştır. Vakfın gelir gider hesaplarında 322,5 kuruş fazlası olup sonraki senenin hesabına devredilerek mütevellisine verilmiştir²⁰⁶.

Kızılcağağ köyünde kurulmuş olan Fatma Hatun bi'r-i mâ' / su kuyusu vakfının 1861 tarihinde 5 kuruş masrafı gösterilmiştir²⁰⁷. Fatma Hatun bi'r-i mâ' vakfının 1872 tarihli kaydında 20 kuruş 20 paranın hazineye ödendiği belirtilmiştir²⁰⁸. Aynı adla Kırcağ köyünde de bir su kuyusu vakfı vardı. Vakfın 1882-1883 tarihli muhasebe kaydında mütevellisi olarak Hacı Pehlivanoglu İbrahim adı geçmektedir. Vakfın muhasebe kaydında zeytin ağaçlarından 400 kuruş geliri vardır. Gideri ise 152 kuruş 20 para olup, kuyudan su çıkarmak için kullanılan ip ve makara masrafı ile maaş ve harç bedeli olarak sarf edilmiştir. Vakfın gelirinden artan 247,5 kuruş bir sonraki senede sarf edilmek üzere mütevelliyeye verilmiştir²⁰⁹. Kızılcağağ köyünde kurulmuş olan Hacı Mehmed bi'r-i mâ' / su kuyusu vakfının 1861 tarihinde 10 kuruş masrafı gösterilmiştir²¹⁰. Yine Kızılcağağ köyündeki bir diğer bi'r-i mâ' vakfı Kalaycıoğlu ismini taşımaktadır. Vakfın 1872 tarihli muhasebe kaydında 5 kuruş hazineye ödendiği belirtilmiştir²¹¹.

Milas'ın Çomakdağ-ı Kızılcağağ köyünde Fitnat Hatun vakfı vardı. 1878-1879 tarihli muhasebe kaydına göre vakıf bi'r-i mâ' / su kuyusu olarak kurulmuş olup mütevellisi Teslime'ydi. Vakfın önceki seneden

²⁰⁰ BOA. EV. d. 14003, s.3.

²⁰¹ BOA. EV. d. 17121, s.3.

²⁰² BOA. EV. d. 14003, s.3.

²⁰³ BOA. EV. d. 18971, s.21.

²⁰⁴ BOA. EV. d. 23070, s.73.

²⁰⁵ BOA. EV. d. 23070, s.49.

²⁰⁶ BOA. EV. d. 25708, s.28.

²⁰⁷ BOA. EV. d. 17121, s.4.

²⁰⁸ BOA. EV. d. 20982, s.2.

²⁰⁹ BOA. EV. d. 23070, s.52/2.

²¹⁰ BOA. EV. d. 17121, s.4.

²¹¹ BOA. EV. d. 20982, s.2.

devredilen parası ve zeytin hasılatından geliri 145 kuruş, gideri ise urgan parası, maaş ve harç olmak üzere 107,5 kuruştur. Masraflardan sonra kalan 37,5 kuruşun teamüller gereğince mütevellinin hizmetine karşılık kendisine bırakılmıştır²¹².

Milas'ın Mandalyat nahiyesine bağlı Hacı Ahmedler karyesinde Ahali vakfı adıyla kurulmuş bi'r-i mâ' / su kuyusu vakfı vardı. Vakfın 1876-1877 tarihli kaydında mütevellisi Kara Osman'dır. Vakfın 57 kuruşluk geliri için zeytin ağaçları tahsis edilmiştir. Elde edilen gelir ise kuyudan su almak için kullanılan kova ve urgan masrafı ile maaş ve harçlara harcanmıştır. Harcamanın tutarı 51 kuruş olup, kalan 6 kuruş hizmeti karşılığında teamüllere uygun olarak mütevelliyeye verilmiştir²¹³. Bu vakfın 1884-1885 tarihinde mütevellisi Molla Abbasoğlu Mustafa'dır. Vakfın gelir ve gideri dengeli olup 127,5 kuruştur. Gelir kaynağı zeytin hasılatı, giderlerini ise su kuyusu için ip ve kova masrafı oluşturmuştur²¹⁴.

Milas'ın Mandalyat nahiyesine bağlı Kurudere karyesinde Çulhaoğlu ve Ömer Ağa vakfı adını taşıyan bi'r-i mâ' / su kuyusu vakfı vardı. Vakfın 1876-1877 tarihli kaydına göre mütevellisi Mazonlu oğlu Hacı Mehmed'dir. Vakfın senelik geliri 153 kuruş olup bunun için köy civarında zeytin ağaçları ve yarım dönüm bağ geliri tahsis kılınmıştır. Ayrıca bir önceki yıldan kalan parası mevcuttur. Vakfın gideri ise 138 kuruş olup kuyuların tamirine, maaş ve harçlara harcanmıştır. Muhasebesinde su kuyusunun temizliği ve diğer masraflar düşüldükten sonra kalan 15 kuruş fazlası mevcut olup mütevelliyeye hizmeti karşılığında verilmiştir²¹⁵.

Milas'ın Mandalyat nahiyesine bağlı Tekfurdere köyünde Hacı Bayrakdar bi'r-i mâ' / su kuyusu vakfı vardı. Vakfın mütevellisi Hanife Hatun olup 1876-1877 tarihli muhasebe kaydında 112 kuruş gelirin olduğu yazılıdır. Bu gelir köydeki zeytin ağaçları ile önceki seneden devredilen miktardan elde edilmiştir. Bu gelirin 104 kuruş 20 parası su kuyusunun temizliği, kova ve urgan parası ile maaş ve harç bedeli olarak sarf edilmiştir. Kalan 7,5 kuruş ise masraflar düşüldükten sonra hizmetine karşılık olmak üzere mütevelliyeye verilmiştir²¹⁶.

Mandalyat nahiyesinin Derince köyündeki Hacı Abdioğlu ve Atike Kadın vakfı bi'r-i mâ' / su kuyusu ve misafirhane için tahsis kılınmıştır. Bu vakfın 1878-1879 tarihli kaydında ise mütevellisi Abdullah Efendi'dir. Senelik geliri 406 kuruş olup, önceki senelerden devredilen para ile zeytin hasılatından elde edilmiştir. Vakfın gideri ise 373 kuruştur. Kalan 33 kuruş hizmetine karşılık mütevellisine verilmiştir²¹⁷.

Milas'ın Kızılcı köyündeki bir diğer su kuyusu vakfı Uzunbaşı ismini taşıyordu. Vakfın 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi Uzunbaşıoğlu Mehmed yazılıdır. Vakfın senelik zeytin hasılatından elde edilen 119 kuruş gelirin karşılık kova, ip, maaş ve kuyunun tamirine harcanan 119 kuruş gideri vardı²¹⁸.

Milas'ın Kızılcı köyünde Kara Güllü adıyla su kuyusu vakfı vardı. 1884-1885 tarihli kayda göre vakfın mütevellisi Ümmügülsüm Hanım'dı. Vakfın senelik gelir ve gideri 42 kuruş 20 paradır. Gelir kaynağı zeytin hasılatı, giderleri ise su kuyusu için ip, kova ve tamirat masrafından oluşmaktadır²¹⁹.

Milas'ın Derince köyünde Hacı Abdullahoğlu Arife Hatun namını taşıyan kuyu ve oda vakfı mevcuttur. Vakfın 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi Mustafa'dır. Vakfın gelir ve gideri dengeli olup 350 kuruştur. Gelirini zeytin hasılatı giderlerini ise kuyu için ip, kova ve tamirat masrafları oluşturmuştur²²⁰. Milas kazasında Ömer Ağa, sarnıcı adıyla kurulmuş olan vakfın 1861 senesi muhasebesi 20 kuruştur. Bunun 16 kuruşu maaş, 4 kuruşu ise harç bedeliydi²²¹.

Milas kazasının Çomakdağ-ı Kızılağaç köyünde Karaca Ahmedoğlu Hacı Mustafa vakfı çeşme vakfı olarak yazılmıştır. Vakfın 1882-1883 tarihli muhasebe kaydında mütevellisi olarak Hüsameddin Efendi görünmektedir.

²¹² BOA. EV. d. 23070, s.72.

²¹³ BOA. EV. d. 18971, s.26.

²¹⁴ BOA. EV. d. 25708, s.56.

²¹⁵ BOA. EV. d. 18971, s.27.

²¹⁶ BOA. EV. d. 18971, s.30.

²¹⁷ BOA. EV. d. 23070, s.82.

²¹⁸ BOA. EV. d. 25708, s.32.

²¹⁹ BOA. EV. d. 25708, s.55.

²²⁰ BOA. EV. d. 25708, s.58.

²²¹ BOA. EV. d. 17121, s.3.

Vakfın senelik geliri 1789 kuruş olup üç senelik zeytin hasılatından elde edilmiştir. Buna karşılık vakfın gideri 8279 kuruştur. Gelirleri giderleri arasında 6490 kuruşluk bir fark vardır. Vakfın giderleri ise çeşmenin yeniden inşası, çeşmenin oluk ve yalaklarının yenilenmesi, usta ücretleri, emlak vergisi, zeytin hasatına sarf olunan amele ücretleri, zeytinlik için ormandan tarla açtırılması ve çalıların yakıtılması için yapılan masraflardır. Vakfın 6490 kuruşluk borcunun sonraki senenin gelirlerinden mahsup edileceği belirtilmiştir²²².

Çomakdağı köyündeki bir başka çeşme vakfı ise Kebabçioğlu Molla Hüseyin/ Molla Hüseyinoğlu vakfı vakfidir. Vakfın 1872 tarihli kaydında hazineye 15 kuruş ödendiği yer almaktadır²²³. Çomakdağı'nda Hacı Beyazoğlu Hacı İbrahim çeşmesi vakfının 1872 tarihli kaydına göre hazineye 100 kuruş ödenmiştir²²⁴.

Milas'ın Tekfurdere köyünde Atike Hatun Çeşmesi Vakfı vardı. Vakfın 1884-1885 tarihli kaydına göre mütevellisi Ahmed Efendi'dir. Vakfın gelir ve gideri 240 kuruş olarak gerçekleşmiştir. Gelirini zeytin hasılatından elde etmiş giderlerini ise çeşmenin tamiri ve maaşlar teşkil etmiştir²²⁵.

Milas'ın Mandalyat kazasına bağlı Kızılca köyünde Sarı Hasan Çeşmesi Vakfı mevcuttur. Vakfın 1876-1877 senesi kaydına göre mütevellisi Kileci Mehmed'dir. Vakfın geliri Kızılca köyündeki zeytin bahçesi olup senelik geliri 77 kuruştur. Bu gelirden 62 kuruş çeşmenin tamiri, temizliği, maaş ve harç bedeline harcanmıştır. Kalan 15 kuruş ise hizmeti karşılığında mütevelliyeye teslim edilmiştir²²⁶.

Yine kaza dahilinde bulunan Gödeş Ali Çeşmesi Vakfı'nın 1861 senesi muhasebesi 10 kuruş olup bunun 8 kuruş maaş, 2 kuruşu ise harç bedeli olarak yazılmıştır²²⁷. Bunun yanında 1861 tarihli kayıta yer alan ancak adı verilmemiş olan bi'r-i mâ' / su kuyusu vakfının maaş ve harç bedelinin 36 kuruş olduğu belirtilmiştir²²⁸.

Epe köyündeki Hacı Gölamişoğlu çeşmesi vakfının 1861 senesi maaş ve harç bedeli ise 30 kuruştur²²⁹. Bu vakfın 1872 tarihli muhasebe kaydına göre 25 kuruş hazineye ödenmiştir²³⁰. Cedit Karyesi (Yeniköy) çeşmesi vakfının 1861 tarihli kaydında 20 kuruş maaş ve harç bedeli görülmektedir²³¹. Mandalyat'a bağlı Çandır köyündeki Mehmed Beşe Çeşmesi Vakfı'nın 1861 tarihli kaydında 20 kuruş maaş ve harç masrafı vardır²³².

Mandalyat'a bağlı Çandır köyündeki bir başka çeşme vakfı ise Hacı Mustafa Ağa Vakfı'dır. Vakfın 1876-1877 tarihli muhasebe kaydında mütevellisi Hacı Hüseyinoğlu Abdullah'tır. Vakfın senelik geliri 257 kuruş 20 paradır. Bunun için Etenli ve Çandır köyünde tarla, bağ ve zeytin ağaçlarının gelirleri tahsis edilmiştir. Ayrıca bir önceki yılın muhasebesinden artan bir miktar para da gelir olarak yazılmıştır. Vakfın giderleri ise 242 kuruş 20 para olup, su yolcu salyanesi, tamirat masrafı, maaş ve harçlara harcanmıştır. Vakfın muhasebe kaydında 15 kuruş fazlası mevcut olup, teamüllere uygun olarak hizmeti karşılığında mütevelliyeye verilmiştir²³³. Vakfın 1878-1879 tarihli kaydına göre mütevellisi yine Hacı Hüseyinoğlu Abdullah'tır. Vakfın geliri 325 kuruş olup, önceki seneden devredilen para, Etenli ve Çandır köyündeki tarlaların kirası, bağ ve zeytin hasılatından elde edilmiştir. Vakfın gideri ise 310 kuruştur. Giderleri ise su yolcu ücreti, tamir masrafı, maaş ve harçtan ibaretti. Hesaptan kalan 15 kuruş hizmetine karşılık olarak mütevelliyeye ödenmiştir²³⁴.

Milas'ın Mandalyat nahiyesine bağlı Tekfurdere köyündeki çeşme vakfı ise Hacı Mustafa ve karısı adına vakfedilmişti. Vakıf hem çeşme hem köydeki mescidin giderlerine tahsis edilmişti. Vakfın mütevellisi Adaloğlu Ahmed olup, 1876-1877 tarihli muhasebe kaydına göre senelik 235 kuruş geliri vardı. Bu gelir önceki seneden

²²² BOA. EV. d. 23070, s.68.

²²³ BOA. EV. d. 20982, s.2.

²²⁴ BOA. EV. d. 20982, s.2.

²²⁵ BOA. EV. d. 25708, s.47.

²²⁶ BOA. EV. d. 18971, s.28.

²²⁷ BOA. EV. d. 17121, s.3.

²²⁸ BOA. EV. d. 17121, s.3.

²²⁹ BOA. EV. d. 17121, s.3.

²³⁰ BOA. EV. d. 20982, s.2.

²³¹ BOA. EV. d. 17121, s.3.

²³² BOA. EV. d. 17121, s.3.

²³³ BOA. EV. d. 18971, s.24.

²³⁴ BOA. EV. d. 23070, s.81.

devredilen para ile zeytin ağaçlarından elde edilmiştir. Vakfın 220 kuruşluk giderleri arasında imam ücreti, tamir masrafı, maaş ve harç bedeli görülmektedir. Kalan 15 kuruş ise hizmetine karşılık olarak mütevelliyeye verilmiştir²³⁵.

Danişmend köyündeki çeşme vakfının 1861 tarihinde 4 kuruş 20 para masrafı gösterilmiştir²³⁶. Danişmend köyündeki Hacı Mustafa Ali çeşmesinin 1872 tarihli kaydına göre hazineye 25 kuruş ödenmiştir²³⁷. Bu vakfın adı 1878-1879 tarihli kayıta Semerci Hacı Mustafa Ali şeklinde geçmektedir. Vakfın mütevellisi Hacı Mustafa Alioğlu Mehmed'dir. Vakfın senelik geliri 143 kuruş olup, bağ hasılatı ve önceki senenin fazla kalan parasından elde edilmiştir. Vakfın giderleri ise 119 kuruş olup, çeşmenin tamirine, maaş ve harçlara harcanmıştır. Kalan 24 kuruş ise hizmetine karşılık mütevellisine ödenmiştir²³⁸. Ketandere köyünde Hasan Alioğlu çeşmesi vakfının 1872 tarihli kaydında hazineye 5 kuruş ödendiği belirtilmiştir²³⁹.

Danişmend köyünde kurulmuş olan Kebabçı / Kebabçı Hacı çeşmesi vakfının 20 kuruş masrafı mevcuttur²⁴⁰. Bu vakfın 1872 senesi muhasebe kaydına göre 97 kuruş 20 para hazineye ödenmiştir²⁴¹. Vakfın 1878-1879 tarihli kaydında mütevellisi Mustafa'dır. Vakfın senelik geliri 170 kuruştur. Zeytin hasılatı ve önceki seneden devredilen para gelirini teşkil etmiştir. Vakfın gideri 140 kuruş olup, çeşmenin su yollarının tamiri, maaş ve harç olarak kullanılmıştır. Kalan 30 kuruş ise hizmetine karşılık mütevelliyeye ödenmiştir²⁴².

Mandalyat nahiyesinin Danişmend köyünde Hacı Helvacı çeşme vakfı vardı. Vakfın 1878-1879 tarihli kaydında mütevellisi İbrahim Efendi'dir. Vakfın gelirleri 248 kuruştur. Gelir kalemleri arasında önceki seneden devredilen para ve zeytin hasılatı görülmektedir. Giderleri ise 178 kuruş 30 paradır. Kalan 70 kuruş ise hizmetine karşılık olarak mütevelliyeye verilmiştir²⁴³.

Milas'ın Çandır köyünde Abdullah çeşmesi vakfı vardı. Vakfın 1884-1885 tarihli kaydında mütevellisi olarak Abdullah Efendi ismi yazılıdır. Vakfın gelir ve gideri 270 kuruştur. Gelirini zeytin hasılatından elde etmiştir. Giderlerini ise çeşmenin tamiri ve harçlar teşkil etmiştir²⁴⁴.

8. Kahvehane Vakfı

Milas kazasında bir kahvehane vakfı mevcuttur. 1851 tarihli kayıta kahvehanenin cami avlusunun aydınlatılması için gerekli olan meşalelerin temini amacıyla vakfedildiği belirtilmiştir. Kahvehane vakfının mütevellisi Yağlıoğlu Mehmed ve İsmail'dir. Kahvehanenin dört senelik geliri 280 kuruştur. Ancak kahvehane gelirleri, 498,5 kuruşluk senelik giderleri karşılamıyordu. Bu giderler arasında kahvehanenin camiye bitişik duvarının tamiri masrafı, kahvehanede çalışan şahsın ücreti, kahvehanede kullanılan kebban (tartı) ve dibeğin tamiri, kiremit ve kireç bedeli, cami avlusunu aydınlatan meşale ücreti, zeytinyağı bedeli, maaş ve harçlar gösterilmiştir. Bu kayda göre vakfın borcu 217,5 kuruş olup, borçlar bir sonraki seneye devredilmiştir²⁴⁵.

Sonuç ve Değerlendirme

İnsanlar çalışarak para kazanmanın ve kazancını insanların mutluluğu için harcamanın yolu ve gayesi olarak vakıf kurmayı tercih etmişlerdi. Yaşadıkları şehri, kasabayı ve köyü mamur kılmanın ve insanları mutlu etmenin yolu vakıf kurmaktan veya hayrattan geçiyordu. Dolayısıyla Milas kazasında yaşayan insanlar iyilik yapmak suretiyle hayır duası alma ve toplumsal dayanışmayı artırma düşüncesiyle vakıf kurmuşlardır. Bu vakıfların cami, mescid ve zaviye/türbe gibi dinî bir amaca yönelik olanların dışında imaret, medrese/mektep/muallimhâne, misafirhane/oda ve çeşme/sarnıç/kuyu gibi eğitim ve sosyal hayatın diğer alanlarına hitap ettiği görülmektedir. Özellikle tarihsel açıdan oldukça eski bir dönemde kurulmuş olan Hoca

²³⁵ BOA. EV. d. 18971, s.31.

²³⁶ BOA. EV. d. 17121, s.4.

²³⁷ BOA. EV. d. 20982, s.2.

²³⁸ BOA. EV. d. 23070, s.85.

²³⁹ BOA. EV. d. 20982, s.2.

²⁴⁰ BOA. EV. d. 17121, s.4.

²⁴¹ BOA. EV. d. 20982, s.2.

²⁴² BOA. EV. d. 23070, s.84.

²⁴³ BOA. EV. d. 23070, s.83.

²⁴⁴ BOA. EV. d. 25708, s.49.

²⁴⁵ BOA. EV. d. 14003, s.3.

Firuz Paşa/Bey, Ahmed Gazi Bey ve İlyas Bey vakıfları Milas kazası ve köylerinde pek çok dinî ve sosyal mekânın ihyasına vakfedilmiştir. Aynı şekilde büyük çoğunluğu 18. yüzyılda kurulmuş olan Abdülaziz Ağalara ait vakıflar ise dinî, eğitim ve sosyal hayatın her alanına hitap edecek surette teşkil edilmiştir.

İncelediğimiz dönemde Milas kasabası ve köylerinde 78 farklı ad ile kurulmuş 108 adet vakıf mevcuttu. Bunlar zaman zaman farklı isimlerle veya unvanlarla yazılmış olsa da tarafımızdan tek bir vakıf olarak değerlendirilmiştir. Bunların 9 adedi kadınlar tarafından geri kalanlar ise erkekler tarafından kurulmuştur. Bu da kadınların da sosyal hayata karşı duyarlı olduklarını, servetlerini öldükten sonra hayır duası almak ve topluma yararlı olmak düşüncesinde olduklarına işaret etmektedir. Bunlar Atike Hatun, Arife Hatun, Şerife Hatun, Fitnat Hatun, Fatma Hatun (2 adet), Kara Güllü, Hacı Mustafa-eşi hanım ve Hacı Abdioğlu-Atike Kadın vakıflarıdır. Bu ise vakıfların % 11,5'nin kadınlardan tarafından kurulduğunu göstermektedir²⁴⁶.

Vakıf yapanlar arasında Hoca Firuz Bey, Ahmed Gazi Bey, İlyas Bey, Abdülaziz Ağalar gibi Milas'ı idare eden vali ve mütesellimlerin yanında kadı, hoca ve hafız gibi din adamları ile farklı meslek ve unvana sahip kimseler bulunmaktaydı. Ayrıca iki adet vakıf ahali vakfı namıyla çeşme ve cami için kurulmuştu.

Vakıfların hesap ve muhasebeleri mütevelliler huzurunda mahkeme ve kadı vasıtasıyla yapılmıştı. Fakat mütevellisi bulunmayan vakıfların hesapları müfettiş, kadı ve mahkeme tarafından görülmüştü. Genel olarak mütevelliler vakıfta görev yapan imam, hafız, zaviyedâr ve hocadan ibaretti. Ayrıca bazı vakıfların mütevellilik hizmeti vakıf kurucusu tarafından kendi neslinden gelenlere bırakılmıştı. Abdülaziz Ağalar vakfının 1851 senesinde şartname gereğince mütevellisi ekber-i erşed-i evladdan Abdülaziz Ağa olup, bu tarihte müteveffa olması nedeniyle kadı ve mahkeme tarafından hesaplarının görüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak ilerleyen süreçte bu aileye ait vakıfların mütevellilik görevleri aynı aileye mensup olan Mehmed Said Bey tarafından yürütülmüştür. Yine Kılavuz köyündeki Çelebioğlu Mehmed Vakfı, evlad-ı vakıf olup mütevellisi Mustafa'ydı. Bazı vakıflarda şartnameleri gereğince mütevellilere belirli miktarda vakıftan para ödenmişti. Vakıf mütevellileri büyük oranda erkekler tarafından yürütülen bir hizmetti. Ancak Milas kasabası ve köylerinde bazı vakıflarda kadınların mütevellilik hizmetini yürüttükleri tespit edilmiştir. Kara Güllü Vakfında Ümmügülüm Hanım, Hacı Bayrakdaroğlu Vakfında Hanife Hatun ve Elhac Mustafa Vakfında ise Ayşe Hatun görev yapmaktadır.

Dinî ve sosyal mekânların ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan Milas vakıflarına gelir getirmesi için han, hamam, değirmen/asiyâb, kışlak, çiftlik, mağaza, dükkân ve çeşitli mülklerin kiralaları; bağ, bahçe, zeytinlik ve tarla hasılatları ve aşarları ile nakit para faizleri bırakılmıştı. Bu gelirler ise tevliyet, cibâyet, imamet, kitabet, hatip, müezzin, hafız, kayyum, müderris, muallim, duagu, 'aşr-hân ve Ramazan mukabele hafızları gibi vakıflarda görev yapanlar ile şem-i 'asel, zeytinyağı, kandil, mum ve şamdan gibi aydınlatma araçları; hasır, süpürge, ip, kova ve makara gibi alet-edavat; sadeyağ, pirinç ve diğer erzak gibi imaretlerin ihtiyaçları; kiremit, kireç ve tamirat maddeleri; amele ücretleri; emlak vergileri ile vakıf harçları ve kâtip maaşlarına sarf edilmiştir. Vakıfların geneli gelir-gider dengesini sağlamıştır. Yani gelirleri giderlerini büyük oranda karşılamıştı. Ancak Abdülaziz Ağa Vakfı 1876-77 ve 1883-84 senelerini borçla kapatmıştır. Bu aileye ait olan Koca Ömer Ağa Vakfı cami, medrese ve çeşmeye vakfedilmiş olup 1876-77, 1878-79 ve 1883-84 senelerinde borçluydu. Yine Abdülaziz Ağalara mensup Hacı Ömer Muallimhânesi Vakfı 1876-77, 1878-79 ve 1883-84 senelerinde; Şerife Hatun Sarnıç Vakfı 1876-77 ve 1878-79 senelerinde, Kahvehane Vakfı ise 1851 senesini borçlu olarak devretmiştir. Öyle görünüyor ki vakıfların borçlu oldukları dönem Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak zor durumda olup dış borçlarının yarısını ödeyeceğini ilan ettiği 1875 senesinden sonraki zamanı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı ve takip eden yılları kapsamaktadır. Dolayısıyla devletin içinde bulunduğu zor ekonomik koşulların Milas kazası vakıflarını da etkilemiş olması muhtemeldir.

²⁴⁶ Mesela bu oran zaman ve yere bağlı olarak % 20 ile % 50 arasında değişmektedir. Ortalama ise % 30-40 aralığında iken Halep şehrinde 16. yüzyılda % 6,5, 17. yüzyılda % 26, 18. yüzyılda % 37 ve 19. yüzyılın ilk yarısında ise % 44'tür. 1770-1840 arasında Halep'te kaydedilmiş 468 vakıftan 241'i yani %51'i kadınlar tarafından kurulmuştur. Margaret L. Meriwether, "Yeniden Kadımlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1770-1840", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zilfi, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000): 125-126.

Kaynaklar

1-Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivliği Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, (BOA.), Evkaf Defteri (EV. d.): 13336; 14003; 14276; 16782; 17121; 18801; 18971; 19033; 19937; 20126; 20685; 20982; 23070; 25180; 25525; 25540; 25708; 25982.

2- Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995.

3-Kitap, makale ve tezler

Adıyeke, Nuri. *XIX. Yüzyılda Milas Kazası*, İzmir, 1994.

Akyıldız, Ali. *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, İstanbul: Eren, 1993.

Alkan, Mustafa. *Adana Vakıfları, İnsan, Vakıf ve Şehir*, Ankara: TTK, 2014.

Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı: 2011.

Barkan, Ömer Lütfi. "Osmanlı İmparatorluğunda İmâret sitelerinin kuruluşu ve işleyiş tarzına dâir araştırmalar", *İÜİF Mecmuası XXIII / 1-2 (1963): 239-296.*

Bostan, İdris. *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara: TTK, 2003.

Çağatay, Neşet. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Rib'a-Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık", *VD. IX (1971): 39-56.*

Çizakça, Murat. *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları*, İstanbul, 2000.

Demirel, Ömer. *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Ankara: TTK, 2000.

Eroğlu, Zekai. *Muğla Tarihi*, Muğla: Muğla Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.

Ertuğ, Zeynep Tarım. "İmaret", TDV İslâm Ansiklopedisi, XXII (İstanbul 2000), ss.219-220.

Eyice, Semavi. 989), "Ahmed Gazi Camii", TDV İslâm Ansiklopedisi, II (İstanbul 1989), ss.68-69.

Gökmen, Ertan. "XVIII. Yüzyılda Muğla'da Dinî ve Sosyal Yapılar", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (2012): 74-111.

Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf", TDV İslâm Ansiklopedisi, 42 (İstanbul 2012), ss.475-479.

Güran, Tevfik. *Ekonomik ve Malî Yönleriyle Vakıflar, Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları*, İstanbul, 2006.

Kala, Eyüp Sabri ve İdris Akarçeşme. *Mihrişah Valide Sultan Vakfı*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019.

Kaymakçı, Bircan. "Menteşe Sancağı'nın Taşralı Yöneticileri: Âyân Aileleri Çavuşzâdeler-Milaslızâdeler". Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2010.

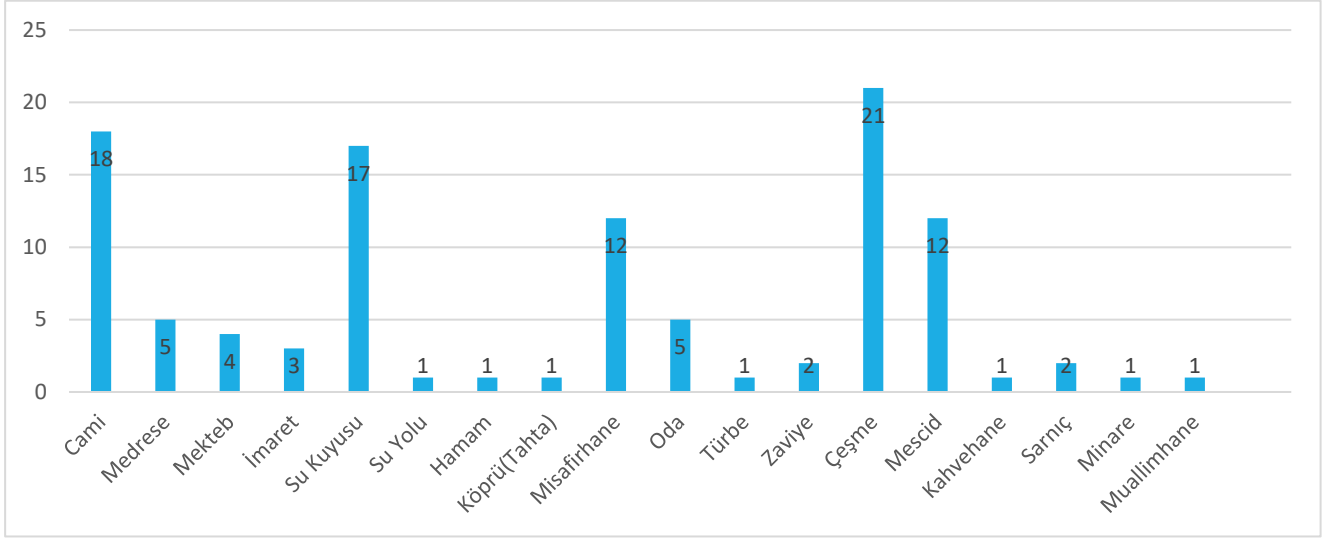
Köç, Ahmet. "İdari ve mali açılardan XVII. yüzyılda Seyyid Hüseyin Gazi Tekkesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 72 (2014): 15-42.

Köç, Ahmet. "XV-XVII. yüzyıllarda Silistre'de su vakıfları", *VD*, 49 (2018): 9-20.

Köç, Ahmet. "19. Yüzyıl Sicillerine Göre Hacı Bayram-ı Veli Vakfı'nın Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *VD*, 55 (2021): 139-155.

Kütükoğlu, Mübahat S. *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, Ankara: TTK, 2010.

- Lewis, Raphaela. *Osmanlıda Gündelik Yaşam*. Çev. Adile Runa Orhunsoy. Ankara, 2009.
- Meriwether, Margaret L. “Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1770-1840”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*. Editör: Madeline C. Zilfi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000: 122-143.
- Muşmal, Hüseyin ve Raziye Arıcı. “Hurufat Defterlerine Göre Meğri (Fethiye) Kazası’ndaki Tekke, Zaviye ve Medreseler”, *2. Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013), Bildiriler*, III, (Haziran 2015): 348-364.
- Nohut, Said. “Vakfiyeleri Işığında Milaşlı Abdülaziz Ağa Ailesi”. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2014.
- Önkal, Ahmet ve Nebi Bozkurt. “Cami”, TDV İslâm Ansiklopedisi, VII (İstanbul 1993), ss.46-56.
- Özdemir, Rifat. *Osmanlı Vakıflarının Kurulması ve Yaşatılmasında Devlet Kurumlarının İşleyişi*, Ankara, 2005.
- Öztürk, Said. “Osmanlı su yapılarında vakıfların rolü: tesis, onarım ve hizmet giderlerinin finansmanı”, *VD*, 80. Yıl Özel Sayı (2019): 135-157.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II-III, İstanbul: MEB, 1993.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Menteşeoğulları”, İslam Ansiklopedisi, 7 (İstanbul 1993), ss.724-731.
- Ünal, Emine. “Milas Firuz Bey Camii Süslemeleri”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2014.
- Witteck, Paul. *Menteşe Beyliği, 13-15 inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkikler*, Çev. O.Ş. Gökyay, Ankara: TTK, 1986.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları Ya Da Türk Hayrât Sistemi”, *Osmanlı (Toplum)*, V, (Ankara 1999): 17-33.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf (Tarih)”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 42 (İstanbul 2012), ss.479-486.
- Yiğit, Ahmet. *XVI. Yüzyıl Mentese Livası Vakıfları (338 Numaralı Mufassal Evkâf Defteri H.970/M.1562)*, Ankara, 2009.
- Yüksel, Hasan. *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas, 1998.

Grafik 1: Milas Kazasındaki Vakıfların Türüne Göre Dağılımı**Grafik 2: Milas Kazasındaki Vakıfların Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı.**